

บทที่ 2

พระราชประวัติ บริบทการขึ้นครองราชย์ และแนวพระราชดำริ ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชสมภพเมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2423 ทรงเป็นพระราชโอรสองค์ที่ 29 ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและทรงเป็นพระราชโอรสองค์ที่ 1 ในสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี พันปีหลวง (สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี) ได้รับพระราชทานนามว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ เมื่อพระชนมายุ 8 พรรษาทรงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นเจ้าฟ้ากรมขุนเทพทวารวดี ทรงเป็นพระราชโอรสชั้นเจ้าฟ้าลำดับที่ 2 รองจากสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร (Vella, 1978, p. 12) และมีพระราชพิธีโสกันต์ใน พ.ศ. 2435

เมื่อทรงพระเยาว์ ทรงศึกษาในพระบรมมหาราชวังมีพระอาจารย์ภาษาไทย คือ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) และพระยาอิศรพันธ์โสภณ (หนู อิศรางกูร ณ อยุธยา) ส่วนภาษาอังกฤษทรงศึกษาจาก เซอร์โรเบิร์ต มอแรนต์ (Sir Robert Morant) เมื่อมีพระชนมายุ 12 พรรษา ใน พ.ศ. 2436 สมเด็จพระบรมชนกนาถทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เสด็จไปทรงศึกษาต่อ ณ ประเทศอังกฤษโดยมีผู้ติดตามเสด็จ 4 ท่าน คือ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัตน์วิศิษฎ์) พระองค์เจ้าอากาศเกษรติวงศ์ (พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์) ม.ร.ว.สิทธิ สุทัศน์ (นายพลโท พระยาวิจิตรวงศ์วุฒิไกร) และพระมนตรีพจนกิจ ทำหน้าที่พระอภิบาลและถวายพระอักษร (มีทนา เกษกมล, 2517, น. 27 – 28) การเสด็จไปอังกฤษเพื่อทรงศึกษาวิชาความรู้ต่าง ๆ นี้เกิดขึ้นหลังกรณีพิพาท ร.ศ. 112 ที่ฝรั่งเศสนำเรือรบเข้ามาปิดอ่าวไทยและบังคับให้สยามมอบดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเพียง 38 วัน (Vella, 1978, p. 12)

เมื่อเสด็จถึงประเทศอังกฤษ ทรงเริ่มการศึกษาที่ นอร์ธ ลอดจ์ (North Lodge) ตำบลแอสคอต (Ascot) โดยจ้างนายเบนซิล ทอมสัน (Bensil Thomson) มาเป็นอาจารย์สอนการศึกษาระดับพื้นฐานเพื่อเตรียมพระองค์ในการศึกษาต่อระดับสูง ระหว่างประทับอยู่ที่แอสคอต ขณะนั้นสยามเกิดเหตุการณ์สำคัญ คือ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร สวรรคตวันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2437 อีก 6 วันต่อมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธขึ้นเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงประกอบพระราชพิธีในพระบรมมหาราชวังเมื่อวันที่ 17 มกราคม พ.ศ. 2437 และจัดให้มีพิธีประกาศสถาปนาพระชนันดรยศขึ้นที่สถานทูตไทย กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ เมื่อวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2437 (หจข.ร.5ว.22/1)

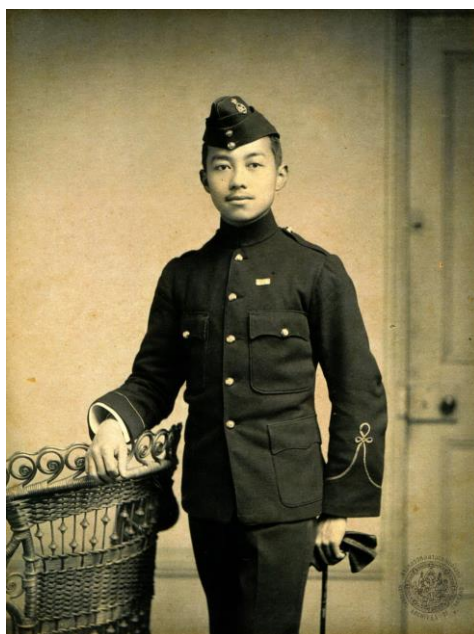
ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ส่งพระราชโอรสไปศึกษาวิชาการต่าง ๆ ในโลกตะวันตกเพื่อให้กลับมาเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศให้เป็นแบบสมัยใหม่ ทรงมีพระราชวินิจฉัยว่าพระราชโอรสชั้นพระองค์เจ้าเรียนทางด้านทหารหรือพลเรือนได้ตามใจปรารถนา แต่พระราชโอรสเจ้าฟ้าจะต้องเรียนทั้งด้านการทหารและพลเรือน (พระเสด็จสุเรนทราธิบดี, เจ้าพระยา, 2506, น. 227 – 235) เดิมทีพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวิชราวุธเรียนในวิชาทหารเรือเพื่อให้มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านเหมือนพระโอรสองค์อื่น ๆ (มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2472, น. 8) แต่เมื่อได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ทรงต้องเปลี่ยนแผนการศึกษาในสาขาวิชาที่หลากหลายทั้งพลเรือนและทหารเพื่อเตรียมพระองค์ในการเป็นพระมหากษัตริย์ในอนาคต

อย่างไรก็ตาม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสังเกตเห็นที่จะให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จกลับสยามโดยทันทีเพื่ออบรมสั่งสอนด้วยพระองค์เองอย่างใกล้ชิด ด้วยทรงเกรงว่าพระองค์อาจมีพระพลานามัยไม่สมบูรณ์และไม่มีพระชนม์ชีพยืนยาวพอที่จะสั่งสอนพระบรมโอรสาธิราชให้เรียนรู้วิธีการปกครองที่ทรงเรียกว่า “วิธีอย่างเก่าปนกับวิธีอย่างใหม่ในการพินบ้านพินเมือง” ทรงเกรงว่าพระบรมโอรสาธิราชจะไม่คุ้นกับพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการทั้งในกรุงและหัวเมือง แต่ในอีกทางหนึ่งพระองค์ทรงเห็นว่าการศึกษาที่ทรงโปรดให้พระบรมโอรสาธิราชศึกษาต่อที่ยุโรปนั้นมีข้อดีหลายประการ ทั้งเรื่องพระพลานามัยของพระบรมโอรสาธิราชเองที่ทรงประชวรน้อยกว่าอยู่ที่กรุงเทพฯ อีกทั้งการที่ให้พระบรมโอรสาธิราชศึกษาต่อในยุโรปจะเป็นเครื่องช่วยล่อใจให้ฝรั่งมีความนิยมมากกว่าจะกลับมาเรียนที่กรุงเทพฯ และการที่ทรงศึกษาในยุโรปจะเป็นโอกาสอันดีที่จะได้จะทรงทำความรู้จักกับผู้มีบรรดาศักดิ์ในยุโรป นำไปสู่การยอมรับจากชาติต่าง ๆ ในยุโรปอีกด้วย ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงตัดสินใจให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชประทับในอังกฤษเพื่อศึกษาต่ออีกอย่างน้อย 2 – 3 ปี แต่พระองค์ทรงเป็นห่วงว่าการที่ทรงศึกษาต่อในยุโรปเป็นเวลานานอาจทำให้มีความคิดอ่านเป็นแบบฝรั่งและเกรงว่าจะไม่สามารถเชื่อมต่อความเป็นไทยได้สนิท (พจน.ร.5ว.22/3)

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชทรงย้ายมาประทับที่พระตำหนักเกรตนี (Graitney) เพื่อเข้ารับการศึกษาวิชาทหารเบื้องต้นจากพันโท ซี. วี. ฮูม (Lieutenant Colonel C. V. Hume) ใน พ.ศ. 2440 ทรงเข้าศึกษาวิชาการทหารบกที่โรงเรียนนายร้อยทหารบกแซนเฮิสต์ (Sandhurst) ตามคำกราบบังคมทูลของพันโท ซี. วี. ฮูม การศึกษาวิชาทหารครั้งนี้เป็นไปตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงต้องการกระชับความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับอังกฤษ อีกทั้งยังเป็นการถ่วงดุลอำนาจระหว่างอังกฤษกับรัสเซีย ซึ่งขณะนั้นสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ (พระอนุชาของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช) ทรงศึกษาวิชาทหารบกที่รัสเซีย

เมื่อสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสำเร็จการศึกษาแล้วทรงเข้ารับราชการในกองทัพบกอังกฤษ มีพระยศเป็นนายร้อยโทสังกัดกรมทหารราบเบาเดอรัม (Durham Light Infantry Regiment) ที่นอร์ทแคมป์ (North Camp) (ภาพที่ 2.1) ต่อมาทรงเข้ารับการศึกษาเพิ่มเติมในวิชาการทหารปืน

ใหญ่ และเข้ารับการศึกษาอบรมวิชาปืนเล็กยาวที่เมืองไฮทซ์ (School of Musketry Hythc) (กรมศิลปากร, 2557, น. 87) จากนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชศึกษาทางด้านพลเรือน ด้วยเหตุนี้พระบรมโอรสาธิราชจึงเข้าศึกษาต่อวิชาประวัติศาสตร์และกฎหมายที่วิทยาลัยไครสต์เชิร์ช (Christ Church) มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด (Oxford University) ใน พ.ศ. 2442 วิชาที่ทรงศึกษาเน้นหนักไปทางประวัติศาสตร์ เช่น ประวัติศาสตร์รัฐธรรมนูญ ประวัติศาสตร์อินเดีย ประวัติศาสตร์สงครามเพนซิลวา เศรษฐศาสตร์การเมือง เป็นต้น (มัทนา เกษกมล, 2517, น. 42) อย่างไรก็ตาม การศึกษาของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชทั้งสายทหารและพลเรือนเป็นเพียงหลักสูตรระยะสั้น ทำให้ทรงไม่มีความชำนาญในสาขาใดสาขาหนึ่งโดยเฉพาะ เมื่อเปรียบเทียบกับพระเชษฐา พระอนุชา และบรรดาข้าราชการชำนาญการซึ่งสำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยหรือโรงเรียนนายร้อยชั้นนำในยุโรป (เทพ บุญตานนท์, 2559, น. 4)

ภาพที่ 2.1 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชในชุดฉลองพระองค์กรมทหารราบเบาเดอรัม
ที่มา (หจข.ภ.หวญ.34-45)

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสประเทศยุโรปครั้งแรก พ.ศ. 2440 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เสด็จจากลอนดอนไปเฝ้ารับเสด็จที่เมืองเวนิส ประเทศอิตาลี ทรงรับมอบพระราชภาระเป็นผู้แทนพระองค์สมเด็จพระบรมชนกนาถเสด็จไปร่วมงานพระราชพิธีฉัตรมงคลสมโภชในโอกาสที่สมเด็จพระนางเจ้าวิคตอเรียเสวยราชสมบัติมาครบ 60 ปี ใน พ.ศ. 2440 นอกจากนี้ได้เสด็จไปในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระเจ้าอัลฟองโซที่ 13 แห่งสเปนและพระเจ้าเอ็ดเวิร์ดที่ 7 แห่งอังกฤษใน พ.ศ. 2445 พระราชพิธีบรรจุพระศพสมเด็จพระราชินีลูซซาแห่งเดนมาร์ก ใน พ.ศ. 2441 และพระราชพิธีบรรจุพระศพสมเด็จพระนางเจ้าวิคตอเรียแห่งอังกฤษใน พ.ศ. 2445 (สุทธิลักษณ์ อำพันวงศ์, 2524, น. 362)

หลังจากที่ทรงศึกษาที่มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชได้เสด็จฯ ย้ายจากประเทศอังกฤษไปประทับที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส และเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมประเทศต่าง ๆ ในยุโรปและอียิปต์ ซึ่งเป็นนโยบายผูกสัมพันธ์ไมตรีกับนานาชาติ จากนั้นจึงเสด็จจากกรุงลอนดอนเพื่อนิวัติกรุงเทพฯ ตามพระราชประสงค์ของสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเสด็จผ่านสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่น ทรงพบกับประธานาธิบดีธีโอดอร์ รูสเวลต์ และทรงเข้าเฝ้าสมเด็จพระจักรพรรดิแห่งญี่ปุ่น เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมชมสถาบันการศึกษาชั้นนำและสถานที่สำคัญทางศาสนา เศรษฐกิจ การศาลและการสาธารณสุขของทั้งสองประเทศเพื่อนำมาเป็นแบบอย่างในการพัฒนา (กรมศิลปากร, 2557, น. 88) เสด็จพระราชดำเนินถึงสยามเมื่อวันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ. 2445 ขณะนั้นทรงมีพระชนมายุ 22 พรรษา รวมเวลาที่ทรงประทับต่างประเทศ 9 ปี

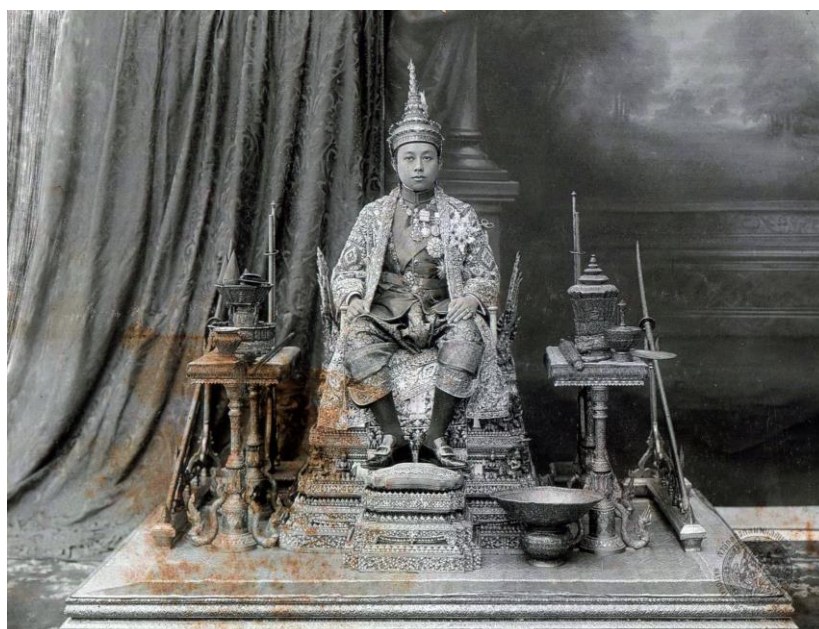
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชทรงเข้ารับราชการทหารในทันทีที่เสด็จกลับ ทรงเข้ารับพระราชทานยศนายพลเอกราชองครักษ์พิเศษบังคับการกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ทรงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นจเรทัพบกเมื่อ พ.ศ. 2446 และทรงช่วยเหลือกิจการของสภาที่ปรึกษาส่วนพระองค์ของสมเด็จพระบรมชนกนาถ แม้ว่าตำแหน่งทั้งสองดูว่าจะมีความสำคัญเพราะหน้าที่ของนายพลเอกราชองครักษ์พิเศษบังคับการกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ คือ การถวายความปลอดภัยอย่างใกล้ชิดให้กับพระมหากษัตริย์ ส่วนตำแหน่งจเรทัพบกมีหน้าที่ตรวจสอบการทำงานของกองทัพบก แต่ในทัศนะของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ทรงเห็นว่าพระภารกิจที่ทรงปฏิบัติในช่วงเวลานั้นเป็นเพียงหน้าที่ที่ปรากฏในหน้ากระดาษเท่านั้นซึ่งหน้าที่ส่วนใหญ่ที่ทรงปฏิบัติ คือ การให้คำปรึกษาอย่างไม่เป็นทางการในข้อกฎหมายระหว่างประเทศ (هجข.ร.6ต.15.4/1)

ใน พ.ศ. 2447 ทรงผนวชตามโบราณราชประเพณี ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ประทับจำพรรษาที่วัดบวรนิเวศวิหาร 1 พรรษา ทรงได้รับฉายา วชิราวุโธ จากสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พระราชอุปัชฌายาจารย์ จากนั้นทรงสึกและประทับ ณ พระราชวังสราญรมย์ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งหอสมุดสำหรับพระนครขึ้นเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. 2448 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงดำรงตำแหน่งสภานายกกรมการจัดการหอพระสมุดระหว่าง พ.ศ. 2448 – 2453 พระองค์ทรงสนพระทัยในพระราชภารกิจด้านนี้อย่างมาก ทรงศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวรรณคดี ทรงเสด็จประพาสหัวเมืองเหนือครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2448 และครั้งที่สองเมื่อ พ.ศ. 2450 ทรงศึกษาโบราณวัตถุสถาน ค้นคว้าตรวจสอบตำนานและพงศาวดารที่เกี่ยวกับมณฑลพายัพ มีผลให้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง “เที่ยวเมืองพระร่วง” และทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตีพิมพ์เป็นหนังสือใน พ.ศ. 2451 ต่อมาทรงเสด็จประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ พ.ศ. 2452 ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง “จดหมายเหตุประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้” ทรงใช้พระนามแฝงว่า “นายแก้ว”

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่สอง พ.ศ. 2450 ทรงได้รับการโปรดเกล้าฯ เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ทรงเป็นประธานในการประชุมเสนาบดีที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทในวันจันทร์และวันพฤหัสบดี และเป็นประธานที่ปรึกษาราชการรักษาพระนครในวัน

อังคาร พุศ ศุภร์ และเสาร์ (ทวิ มุขธระโกษา, 2506, น. 105) แต่การเสด็จไปร่วมประชุมทั้งสองสภาดังกล่าว พระองค์มีบทบาทเป็นเพียงประธานในการประชุมเท่านั้น (Vella, 1978, p. 3 – 4) เป็นเพราะตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัวทรงปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2436 โดยจัดแบ่งงานตามกระทรวงและมอบอำนาจการบริหารรวมทั้งการตัดสินใจให้กับเสนาบดีที่พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้ควบคุมดูแลการทำงานแต่ละกระทรวงเพื่อให้สามารถตัดสินใจแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างทันท่วงที โดยบางครั้งพระมหากษัตริย์ไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องในการบริหารราชการแผ่นดิน สาเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชทรงไม่สนพระทัยในการเข้าร่วมการประชุมกับเสนาบดีและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่อาจเป็นเพราะพระองค์ทรงไม่สนิทสนมคุ้นเคยกับกลุ่มบุคคลดังกล่าวเนื่องจากเดินทางไปศึกษาต่างประเทศตั้งแต่ทรงพระเยาว์ อีกทั้งทรงมีทัศนคติที่ไม่ดีกับบรรดาพระราชปิตุลาซึ่งดำรงตำแหน่งระดับสูงในการประชุมว่าเป็นสาเหตุที่ทำให้พระองค์ถูกพระบรมราชชนกกริ้วหรือไม่ไว้วางใจในตัวพระองค์ (ราม. วชิราวุธ, 2552, น. 12)

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตเมื่อวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2453 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมารเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ทรงพระนามว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว นับเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่ทรงได้รับการศึกษาจากต่างประเทศ ทรงโปรดให้ประกอบพระราชพิธีราชาภิเษกจำนวน 2 ครั้ง ครั้งแรกเป็นการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเฉลิมพระราชมณเฑียรตามโบราณราชประเพณี ส่วนครั้งที่สองเป็นการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช (ภาพที่ 2.2 และภาพที่ 2.3)

ภาพที่ 2.2 พระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ 2 ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่มา (หจช.ภ.ภอ.สบ.17/2(1))

ภาพที่ 2.3 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเลียบพระนครในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก
ที่มา (หจข.ภ.ภอ.003หวญ.73/31)

การที่ทรงกระทำเป็น 2 ครั้งเช่นนี้เพราะทรงถือคติตามแบบตะวันตกที่ว่างานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสำหรับพระเจ้าแผ่นดินควรเป็นงานรื่นเริงสำหรับประเทศ เป็นโอกาสให้นานาประเทศที่มีสัมพันธไมตรีได้มาช่วยงาน ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่สองนี้ พระองค์ทรงอัญเชิญผู้แทนพระเจ้าแผ่นดินและประมุขของชาติต่างๆ มาร่วมเป็นเกียรติในพระราชพิธีเป็นอันมากเช่น อังกฤษ สวีเดน เดนมาร์ก รัสเซีย ญี่ปุ่น ฯลฯ พระองค์ทรงภาคภูมิใจพระทัยและทรงตรัสในงานเฉลิมพระชนมพรรษาว่า พิธีบรมราชาภิเษกของพระองค์ในครั้งนี้ เป็นการร่วมชุมนุมของผู้แทนประมุขและบุคคลสำคัญ ๆ จากนานาประเทศได้มากกว่าครั้งใด ๆ ในบูรพาทิศ (หจข.ร.6บ.1.3/3) ทั้งนี้ค่าใช้จ่ายในการจัดพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ 2 นี้ราว 2 ล้านดอลลาร์หรือ 8% ของงบประมาณแผ่นดิน พ.ศ. 2454 และมีเสียงเล่าลือว่าเป็นการใช้เงินที่สูญเปล่า แต่พระองค์ทรงยืนยันว่าพระราชพิธีครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของการนำพาชาติไทยไปสู่เส้นทางที่ยิ่งใหญ่กว่าในระดับนานาชาติ (Vella, 1978, p. 25)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นครองราชย์ขณะมีพระชนมายุ 30 พรรษาและยังไม่ได้อภิเษกสมรสแม้ว่าจะทรงได้รับการจับคู่ตัวจากพระบรมราชชนนี (ราม. วชิราวุธ. 2552, น. 27) ต่อมาอีก 10 ปีทรงประกอบพิธีหมั้นกับหม่อมเจ้าวัลลภาเทวี วรวรธนะ ซึ่งได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นพระวรกัญญาพทาน พระองค์เจ้าวัลลภาเทวีในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2463 พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสในวันเฉลิมพระชนมพรรษา พ.ศ. 2463 ว่าทรง “...“พิจารณา”รอบคอบทั้งการทางเมืองและทางส่วนตัว...” (หจข.ร.6บ.1.3/21) แต่ในอีก 4 เดือนต่อมาทรงประกาศยกเลิกพิธีหมั้นด้วยเหตุที่พระราชอัธยาศัยไม่ต้องการโดยพระองค์เจ้าวัลลภาเทวีมีเส้นประสาทไม่ปกติ (หจข.ร.6ว.1/29) ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2464 พระองค์ทรงสถาปนาพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าลักขมธิดาวัลย์ ซึ่งเป็นน้องของ

พระองค์เจ้าวัลลภาเทวี มีพิธีพระราชทานพระสุพรรณบัฏที่วังปารุสก์โดยหวังพระทัยให้เป็นราชินีแห่งสยามประเทศ (หจช.ร.6ว.1/31)

ในเวลาต่อมาพระองค์ทรงประกอบพระราชพิธีอภิเษกสมรสกับคุณเป็รื่อง สุจริตกุล พระสนมเอก และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นพระสุจริตสุดา ต่อมาได้ทรงประกอบพระราชพิธีอภิเษกสมรสกับคุณประไพ สุจริตกุล ผู้น้องในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2464 และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นพระอินทราณีและสถาปนาขึ้นเป็นพระวรวงศ์เธอ พระอินทรศักดิ์คีรีในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2465 และเป็นสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิ์คีรี พระบรมราชินีในปีเดียวกัน แต่ในที่สุดได้โปรดเกล้าฯ ให้ออกพระนามว่าสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิ์คีรี พระวรวงศ์เธอ ตั้งแต่วันที่ 15 เดือนกันยายน พ.ศ. 2468 (หจช.ร.6ว.2/27) ส่วนพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรวงศ์เธอ ซึ่งเดิมคือ เจ้าจอมสุวัทนา (เครือแก้ว อภัยวงศ์) ทรงประกอบพระราชพิธีอภิเษกสมรสเมื่อวันที่ 10 สิงหาคม พ.ศ. 2468 ได้โปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็นพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรวงศ์เธอเมื่อวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2468 ได้ประสูติพระราชธิดาคือ สมเด็จพระเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดีเมื่อวันที่ 24 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวรด้วยพระโรคเกี่ยวกับพระอัมตะ (ไส้ติ่ง) ตามประกาศในราชกิจจานุเบกษาว่าทรงพระประชวรด้วยพระโรคพระโลหิตเป็นพิษในพระอุทรมาตั้งแต่วันที่ 12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 และสวรรคต ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมานเมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 พระชนมพรรษาเป็นปีที่ 46 ดำรงสิริราชสมบัติรวม 15 พรรษา

บริบทการขึ้นครองราชย์และแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในที่นี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงการขึ้นครองราชย์และแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งในด้านการเมืองการปกครอง ด้านพระพุทธศาสนา รวมถึงความเชื่อต่าง ๆ ที่เป็นบริบทแวดล้อมที่ส่งผลต่อการสร้างงานศิลปกรรมในรัชสมัยของพระองค์

1. การขึ้นครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมารแทนเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ การได้รับการสถาปนาครั้งนี้มาซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางด้านฐานะและจิตใจของพระองค์อย่างกะทันหันเพราะพระองค์ไม่ได้เตรียมพร้อมสำหรับตำแหน่งอันสำคัญเช่นนี้ ขณะที่ได้รับการสถาปนาเป็นองค์รัชทายาทพระองค์ก็ไม่ได้เสด็จกลับเมืองไทยแต่ทรงศึกษาอยู่ที่อังกฤษอีกเป็นเวลานานถึง 9 ปี ทำให้ทรงขาดความใกล้ชิดกับพระราชบิดา พระราชมารดา พระประยูรญาติ รวมทั้งขาดพระสหายที่เป็นคนไทย

เมื่อพระองค์ทรงเสด็จกลับและทรงได้รับการแต่งตั้งในตำแหน่งสำคัญทางราชการ แต่เนื่องจากความแตกต่างของโลกทัศน์ระหว่างเด็กหนุ่มที่ได้รับการศึกษาแบบสมัยใหม่จากโลกตะวันตกเปี่ยมล้นไปด้วยความเชื่อมั่น เยอหยิ่งในความรู้ที่ตนเองมี แต่ไร้ซึ่งประสบการณ์ในการบริหารประเทศกับกลุ่มชายชราที่ได้รับการศึกษาแบบกลางเก่ากลางใหม่แต่เต็มไปด้วยประสบการณ์ในการบริหาร

ประเทศ¹ เมื่อทั้งสองฝ่ายมาปะทะกัน ต่างฝ่ายต่างมองในจุดด้อยของอีกฝ่ายหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าคำแนะนำตักเตือนของบรรดาพระราชปิตุลาของพระองค์นั้นมีจุดประสงค์เพื่อให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงไม่ไว้วางพระราชหฤทัยในการปฏิบัติหน้าที่ของพระองค์ ประกอบกับพระราชอุปนิสัยส่วนพระองค์ที่ไม่ทรงโปรดที่จะตรัสกับผู้ใด โดยเฉพาะบุคคลที่พระองค์ไม่มีความสนิทสนม เป็นเหตุให้ทรงปลีกพระองค์ออกจากพระบรมวงศานุวงศ์ เหล่านี้ (เทพ บุญตานนท์, 2559, น. 4)

หลังทรงขึ้นครองราชย์ได้ไม่นาน เกิดเหตุการณ์สำคัญที่ทำให้พระองค์ทรงรู้สึกโดดเดี่ยวและไว้วางพระทัยผู้ใดได้ยากอีกเหตุการณ์หนึ่ง คือ ทรงพบแผนการว่ามีกลุ่มคนซึ่งมีทั้งทหารและพลเรือนสมคบคิดกันเพื่อยึดอำนาจไปจากพระองค์และต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แม้ว่ากลุ่มผู้ก่อการ ร.ศ. 130 โดยมีหัวหน้าคณะ คือ ร้อยเอก ขุนทวยหารพิทักษ์ (เหล็ง ศรีจันทร์) จะทำการไม่สำเร็จโดยรัฐบาลจับกุมผู้ร่วมคบคิดได้ในทันที เมื่อตรวจสอบดูพบว่าสมาชิกของกลุ่มจำนวนมากมาจากกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองพระมหากษัตริย์อย่างใกล้ชิด ผลจากการจับกุมและไต่สวนพบว่ากลุ่มก่อการวางแผนกันว่าจะตกลงให้สยามปกครองอย่างลิมิเต็ดโมนากิหรือจำกัดอำนาจของพระมหากษัตริย์ให้อยู่ภายใต้กฎหมาย โดยจะใช้วิธีทำหนังสือกราบบังคมทูลโดยละม่อมมิฉะนั้นจะยกกำลังเข้าล้อมพระราชวังหรือเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดินโดยทูลเชิญสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต หรือ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอฯ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์อยู่ใต้กฎหมาย แต่ถ้าตกลงกันว่าจะให้สยามปกครองแบบบริพัตรจะทูลเชิญสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ขึ้นเป็นประธานาธิบดี (หจช.ร.6บ.17/7)

เหตุการณ์ดังกล่าวที่เกิดสืบเนื่องมาเป็นลำดับได้สร้างความไม่สบายพระทัยให้กับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างมาก ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงเจ้าพระยายมราช ความว่า

“...ฉันสารภาพว่าฉันมีความวิตกและไม่สบายใจอย่างยิ่ง เพราะรู้สึกว่ามีคนกำลังจะเดินเร็วเต็มที่ ยังมีจะเดินแข็งก็จะวิ่งเสียแล้ว ทั้งไปลิติกก็เป้นคำที่ได้ยินหนาหูขึ้นทุกวัน...พวกหนึ่งในที่นี้จะขอเรียกว่าเป็นพวกเก่า ยืนย่นอยู่ไม่ใช่เชื่อเลยว่าคุณคนไทยเราเริ่มจะมีความคิดความเห็นอะไรในทาง “ไปลิติก” อีกพวก 1 ในที่นี้จะขอเรียกว่าพวกใหม่ ก็ยืนย่นเชื่อมั่นว่าคุณคนไทยในเวลานี้มีความคิดความเห็นในทางไปลิติกมากขึ้นแล้ว จึงไม่ควรประมาท พวกใหม่ก็ค่อย

¹ พระประยูรญาติส่วนใหญ่เป็นพระปิตุลาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระเชษฐาหรือเป็นพระเจ้าพี่ยาเธอที่มีรุ่นอาวุโสมากกว่าซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการบริหารราชการในขณะเวลานั้น เช่น สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมภาณุพันธุวงศ์วรเดช เป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหม สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์เป็นเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการและเป็นเสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม เป็นเสนาบดีกระทรวงวัง เป็นต้น

เร่งเร้าอยู่ แต่จะให้เปลี่ยนนั้นแปลงนี้ เลิกถอนของเก่าอย่างนั้นอย่างนี้ ฝ่ายพวกเก่า ก็รออยู่ว่า ถ้าขึ้นจะจัดการไปอย่าง 1 อย่างใด แล้วให้ผิดแพกไปจากทางที่เคยทำกันมาแต่ก่อนแล้ว ก็เห็นอยู่ว่า...จะไม่สะดวกเท่านั้น ฝ่ายฉันทกอยู่ในระหว่างกลาง จะทิ้งเก่าเสียก็ยังไม่ได้เพราะ คนใหม่ๆ ก็หาขึ้นแทนไม่ทัน แต่ครั้งคงใช้พวกเก่าอยู่ พวกใหม่ก็ไม่พอใจ ความตั้งใจของฉันทก็ มีอยู่คือ จะเชื่อมหัวต่อระหว่างการเก่าการใหม่ให้สนิทที่สุดที่จะทำไปได้ การที่จะเปลี่ยนแปลง ใดๆ ฉันทตั้งใจที่จะค่อยทำค่อยไปเพื่อไม่ให้เกิดการเสียได้ แต่ก็ไม่ยอมให้การคงที่อยู่ สิ่งไรควร เปลี่ยนก็ต้องเปลี่ยนไป สิ่งไรที่ต้องคงไว้ก็ต้องคงไว้ จนกว่าจะหาสิ่งที่ดีกว่ามาแทนที่ได้ ความตั้งใจที่จะเดินทางกลางเช่นนี้ มีผลแก่ตัวฉันทอย่างไร ย่อมมีผลดังนี้คือ 1 พวกเก่าก็เห็นฉันทเป็น “แรดคัล” เกินไป เปนอย่าง “ใหม่” 2 พวกใหม่ก็เห็นฉันทเป็น “ริแอกชันนารี” เปนอย่าง “เก่า” 3 ทั้งพวกเก่าและพวกใหม่ ตัดสินว่าฉันทเป็นคนที่ไม่มีความคิดฤทธาหลักฐานอันใดสุดแท้แต่ ใครจะปั่นหัวไปทางไหน ไม่มีความกล้าหาญฤทธาเด็ดเดี่ยวพอที่จะแสดงตัวให้ปรากฏออกมา ว่าเปน “เก่า” “ใหม่” แน่เพราะฉะนั้น 4 ฉันทจึงเปนผู้ที่หาพวกพ้องไม่ได้เลย ยืนอยู่คนเดียว...” (พจน.ร.6บ.3.1/64)

พระราชหัตถเลขาตั้งกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงสภาพการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางความคิดของผู้คนที่แบ่งเป็นพวกหัวเก่าและหัวใหม่ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเองทรงพยายามวางพระองค์เป็นกลางและคอยควบคุมการเปลี่ยนแปลงนี้ให้เกิดขึ้นอย่างเหมาะสมกับกาลเวลา

นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพัฒนาประเทศโดยให้การศึกษาและจัดตั้งโรงเรียนทั่วพระราชอาณาจักร ทำให้เกิดคนรุ่นใหม่ที่มีการศึกษาดี มีความคิดก้าวหน้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งความคิดทางด้านการเมืองการปกครอง เช่น เทียนวรรณ ก.ศ.ร. กุหลาบ นรินทร ภาสิต หรือนักคิด นักเขียนผู้สนใจในประชาธิปไตยที่เริ่มไม่พอใจรูปแบบการปกครองในสมัยนั้นที่ยังคงยึดมั่นในการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ในตอนแรกบุคคลเหล่านั้นเข้าใจว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงเป็นคนรุ่นใหม่ที่มีความคิดก้าวหน้า เพราะทรงจบการศึกษาจากต่างประเทศ น่าจะทรงมีแนวคิดแบบเสรีนิยมและศรัทธาในระบอบประชาธิปไตย แต่ปรากฏว่าคนเหล่านี้ต้องผิดหวัง เพราะแท้จริงแล้วพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีแนวคิดเชิงอนุรักษ์นิยม โดยเฉพาะด้านการปกครองที่ทรงศรัทธาในระบอบราชาธิปไตยอย่างเต็มที่

การเปลี่ยนแปลงแนวคิดของราษฎรในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ เป็นสิ่งที่ สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิชิตปภักษ์โลกประชานารถ พระอนุชาทรงรู้สึกได้ด้วยพระองค์เองเช่นกัน ทรงทำหนังสือเสนอแนวพระดำริเรื่องจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ลงวันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ. 2455 ทรงเห็นว่าสยามทุกวันนี้เป็นอิสระและอยู่เย็นเป็นสุขได้เพราะพระมหากษัตริย์ เมื่อพระมหากษัตริย์ เห็นว่าอย่างไรมีประโยชน์ก็ทำไป ไม่ต้องปรึกษาราษฎร ราษฎรเองก็โง่ ไม่มีความรู้ ให้ทำอะไรก็ตามแต่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สถานการณ์เริ่มเปลี่ยนไป ราษฎรมีความเชื่อมั่นต่อพระมหากษัตริย์ลดน้อยลง เริ่มมีการแสดงความคิดเห็นผ่านสื่อต่าง ๆ โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์

(เช่น หจข.ร.6น.20.6/2, หจข.ร.6น.20.6/3) พระองค์เห็นว่าการศึกษาที่ราษฎรมีความคิดแพร่หลายมากขึ้น เป็นเพราะหลายสาเหตุ เช่น การศึกษาที่เจริญขึ้น การที่มีบุคคลภายนอกเข้ามาอาศัยในพระราชอาณาจักรเป็นจำนวนมากและบุคคลเหล่านี้ไม่เชื่อถือในระบบกษัตริย์จึงเที่ยวยุแหย่ราษฎรไปต่าง ๆ นานา ข้าราชการเองก็พากันยุยงราษฎรและลืมนึกไปว่าตนเองเป็นข้าของพระมหากษัตริย์ หนังสือพิมพ์รายวันที่ถูกผลิตโดยชาวต่างประเทศทำให้ผู้ที่ไม่รู้จักความจริงคิดฟุ้งซ่าน นอกจากนี้ยังมีพวกนายความที่เที่ยวหากินไปในทางยุยงราษฎรอีกด้วย (หจข.ร.6ก.1/12)

จากที่กล่าวมานี้ เห็นได้ว่าการที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงไม่ลงรอยกับกลุ่มบุคคลต่าง ๆ เหล่านี้ทั้งพวกหัวเก่า (พระราชบิดาที่ทรงตำแหน่งบริหารในกระทรวงสำคัญ ๆ) และพวกหัวใหม่ (ปัญญาชนหัวก้าวหน้ารวมทั้งข้าราชการที่ได้รับการศึกษาแบบตะวันตก) เป็นสิ่งที่ทำให้พระองค์ทรงวางพระองค์ลำบาก ยิ่งเมื่อเกิดเหตุการณ์ ร.ศ. 130 ซึ่งพระองค์ทรงถือว่าเป็นการทำทลายพระราชอำนาจโดยตรง ทำให้ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะควบคุมการเปลี่ยนแปลงทางความคิดนี้ให้ได้ และแสวงหาแนวทางในการสร้างความยอมรับในฐานะผู้นำของประเทศ

2. ปัญหาชาวจีนในสยาม

ใน พ.ศ. 2453 ซึ่งเป็นปีแรกในการขึ้นครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเมินการว่าสยามมีประชากรราว 8,305,000 คน เป็นคนจีน 1,200,000 คน (Skinner, 1962, p. 69) เท่ากับร้อยละ 14 ของประชากรทั้งหมด ในการสำรวจเมื่อ พ.ศ. 2464 พลเมืองในกรุงเทพฯ มีทั้งสิ้นรวม 359,846 คน เป็นคนไทย 225,729 เป็นคนจีน 116,431 คน นอกจากนั้นเป็นคนชาติอื่นๆ จากตัวเลขดังกล่าวเห็นได้ว่าประชากรที่อาศัยในกรุงเทพฯ ส่วนใหญ่เป็นคนไทย ร้อยละ 62.73 รองลงมาเป็นคนจีนร้อยละ 32.36

ทั้งนี้ชาวจีนที่เข้ามาอาศัยอยู่ในสยามได้สร้างประโยชน์ต่อเศรษฐกิจอย่างมากให้กับรัฐบาลสยามโดยเป็นตัวเชื่อมต่อการค้าภายในและการค้าระหว่างประเทศ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ธุรกิจการค้าสำคัญที่สร้างรายได้ให้กับประเทศจำนวนมาก เช่น การค้าข้าว โรงสี การทำไร่อ้อย โรงน้ำตาล โรงเลื่อย การทำเหมืองแร่ ฯลฯ ล้วนตกอยู่ในมือชาวจีนทั้งสิ้น ชาวจีนเหล่านี้มักรวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อนและไม่มีความรู้สึกผูกพันกับเมืองไทย มีการส่งเงินกลับไปยังเมืองแม่ทุกปีเป็นประจำ ในขณะที่คนไทยพอใจอยู่กับการทำเกษตรกรรมและการรับราชการ

จำนวนชาวจีนที่เพิ่มขึ้นเรื่อยมาตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์นี้ได้สร้างปัญหาให้กับรัฐบาลสยามโดยกิจกรรมบางอย่างไม่เป็นที่พึงปรารถนาของรัฐ เช่น การสูบฝิ่น การพนัน การเล่นหวย ฯลฯ โดยเฉพาะการรวมตัวกันก่อตั้งสมาคมอั้งยี่และเริ่มก่อเหตุความวุ่นวายตามท้องที่ต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อสยามยินยอมทำสนธิสัญญาเบาว์ริงในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาวจีนจำนวนมากสมัครเข้าเป็นคนในบังคับต่างชาติเพื่อหลีกเลี่ยงการอยู่ภายใต้การปกครองของสยาม ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อเกิดเหตุการณ์เคลื่อนไหวเพื่อปฏิวัติล้มล้างราชวงศ์แมนจูในจีน พรรคก๊กมินตั๋งประกาศลัทธิไตรราษฎร์ใน พ.ศ. 2448 มีการออก

สิ่งพิมพ์เพื่อเผยแพร่ความคิดในการปฏิวัติและการปกครองแบบสาธารณรัฐซึ่งแนวคิดดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจากชาวจีนโพ้นทะเลรวมทั้งชาวจีนในสยาม มีการจัดตั้งสมาคมลับเพื่อสนับสนุนงานของพรรคก๊กมินตั๋ง มีการจัดตั้งโรงเรียนจีนเพื่อเป็นเครื่องมือปลูกฝังความรู้สึกชาตินิยมให้กับเยาวชนจีนที่เกิดในสยาม หนังสือพิมพ์จีนบางฉบับได้รับการแปลเป็นภาษาสยามและมีส่วนช่วยเผยแพร่รวมทั้งปลุกระดมความคิดทางการเมือง

ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้ชาวจีนในสยามเกิดความรู้สึกชาตินิยมรุนแรงขึ้นและก่อเหตุวุ่นวายครั้งใหญ่ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2453 ก่อนหน้าที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะขึ้นครองราชย์เพียง 5 เดือน เหตุการณ์ครั้งนั้นมีชาวจีนในกรุงเทพฯ นัดหยุดงานและก่อเหตุวุ่นวายเป็นเวลา 3 วันรัฐบาลต้องใช้กำลังทหารเข้าปราบปรามจึงสงบ จุดประสงค์ของการนัดหยุดงานก็เพื่อประท้วงรัฐบาลที่เก็บเงินค่าผูกปี้หรือค่ารัชชูปการชาวจีนเพิ่มขึ้นจากปีละ 1.50 บาท เป็นคนละ 6 บาท ประกอบกับมีข่าวลือว่ารัฐบาลสยามจะนำบุตรของชาวจีนเป็นทหารและไม่ยอมให้กลับเมืองจีน

การนัดหยุดงานครั้งนี้ก่อให้เกิดความเดือดร้อนทางเศรษฐกิจอย่างมาก เพราะการค้าและบริการทั้งหลายตกอยู่ในมือชาวจีนทั้งสิ้น เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อชาวจีนมากยิ่งขึ้น เมื่อพรรคก๊กมินตั๋งของ ดร.ซุนยัตเซ็น ปฏิวัติล้มล้างการปกครองราชวงศ์แมนจูได้สำเร็จในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2454 หลังจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวครองราชย์ได้ราว 1 ปี ทำให้ชาวจีนในสยามต่างพากันชื่นชมยินดีและศรัทธารัฐบาลสาธารณรัฐจีน มีการเรียไรเงินส่งกลับไปให้รัฐบาลจีนเป็นจำนวนมาก แสดงถึงการขาดความรู้สึกจงรักภักดีและความผูกพันกับสยาม โดยเฉพาะการเผยแพร่ความคิดทางการเมืองเรื่องการปกครองแบบสาธารณรัฐซึ่งแต่เดิมมุ่งเผยแพร่แก่ชาวจีนด้วยกันเอง แต่ชาวไทยก็ได้รับแนวคิดดังกล่าวมาด้วยการโฆษณาทางหนังสือพิมพ์ ทำให้ชาวไทยที่มีความสนใจและมีความคิดเกี่ยวกับการเมืองแบ่งออกเป็น 2 พวก คือ พวกหนึ่งรู้สึกรังเกียจชาวจีนมากขึ้นและเห็นว่าเป็นการนำภัยอันใหญ่หลวงมาสู่สยาม อีกพวกหนึ่งที่มีหัวก้าวหน้ามีความศรัทธาในผลงานของคณะก๊กมินตั๋งและต้องการให้สยามมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองแบบจีน (กรรภิรมย์ สุวรรณนท์, 2424, น. 85)

ยิ่งเมื่อมีการจับกุมกลุ่มผู้ก่อการ ร.ศ. 130 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหัตถ์ว่าเป็นผลจากการปฏิวัติในเมืองจีนโดยมีชาวจีนเป็นผู้ยุยงคนไทยให้ไม่พอใจรัฐบาลจนถึงกับก่อการจลาจล รวมถึงการปั่นหัวทหารให้ไม่พอใจในตัวพระองค์ (หจข.ร.6ม.3.6ก/5) ดังนั้นพระองค์จึงมีพระราชดำริหาวิธีดำเนินการกับชาวจีนเพื่อไม่ให้ปัญหาเช่นนี้เกิดขึ้นอีก ใน พ.ศ. 2455 ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง *ยิวแห่งบูรพาทิศ* โดยใช้นามปากกา อิศวพาหุ ทรงไม่รับรองการกระทำของทหารและพลตระเวนที่อาจเลยเถิดจากการปราบปรามชาวจีนหากเกิดการประท้วงเช่นนี้ขึ้นอีก (หจข.ร.6น.20.11/4) นอกจากนี้ยังทรงใช้ลัทธิชาตินิยมเพื่อเปลี่ยนความคิดของผู้คนให้รู้สึกจงรักภักดีต่อพระองค์ ทรงเชื่อมั่นว่าโรคร้ายแรงที่สำคัญที่สุดของสยาม คือ การขาดเจตนารมณ์ร่วมกันในหมู่ประชาชน ทรงเห็นว่าการปฏิรูปต่างๆที่พระบรมชนกนาถทำไว้นั้นเป็นเพียงการปฏิรูปในโครงสร้างทางด้านการปกครองให้ดีขึ้นเท่านั้นแต่ไม่ได้แก้ปัญหการขาดความร่วมมือกันระหว่างรัฐสยามกับประชาชนและ

ระหว่างประชาชนด้วยกันเอง ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันขึ้นในสังคมโดยการใช้ลัทธิชาตินิยมซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป (เนื้ออ่อน ขรัวทองเขียว, 2553, น. 332)

3. ปัญหาภัยคุกคามจากชาติตะวันตก

นับตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่สยามต้องยอมทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษใน พ.ศ. 2398 เป็นเหตุให้สูญเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ อีกทั้งยังต้องทำสัญญาแบบเดียวกันกับชาติอื่น ๆ เช่น สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส เยอรมนี สวีเดน เดนมาร์ก ญี่ปุ่น ฯลฯ ตลอดจนเสียดินแดนกัมพูชาให้กับฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2410 การสูญเสียเหล่านี้ได้สร้างความเจ็บแค้นให้กับชนชั้นนำของสยาม เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก่อนเสด็จไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษเพียง 38 วัน ฝรั่งเศสได้ส่งเรือปืนเข้ามาปิดปากแม่น้ำเจ้าพระยาทำให้สยามต้องยอมยกดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงและเสียค่าปรับให้เป็นจำนวนมาก เหตุการณ์ดังกล่าวเชื่อว่าพระองค์ซึ่งขณะนั้นทรงมีพระชนมายุเพียง 13 พรรษาก็น่าเข้าใจได้เป็นอย่างดี

เมื่อพระองค์เสด็จกลับสยาม ทรงต้องประสบกับเหตุการณ์ที่ถูกคุกคามจากชาติตะวันตกอีกคือ การยกดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศส พ.ศ. 2446 และมณฑลบูรพา พ.ศ. 2449 ตามลำดับจนถึง พ.ศ. 2451 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยกดินแดนหัวเมืองมลายู ได้แก่ ไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู และปะลิส รวมทั้งเกาะต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงให้กับอังกฤษเพื่อแลกกับเงินกู้สร้างทางรถไฟสายใต้ ดังนั้นเมื่อทรงขึ้นครองราชย์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ไม่อาจที่จะมั่นใจพระทัยได้ว่าในรัชกาลของพระองค์สยามจะไม่ถูกคุกคามจากมหาอำนาจตะวันตกอีก

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นตัวอย่างจากรัฐเพื่อนบ้านที่ล้าแล้วแต่ตกเป็นอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตก เช่น ฮอลันดาได้เข้ายึดครองหมู่เกาะต่าง ๆ ในอินโดนีเซีย ตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ในขณะที่พม่าและมลายูต่างตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ ในขณะที่เวียดนาม ลาว และเขมรถูกฝรั่งเศสเข้ายึดครอง คงเหลือแต่เพียงสยามเท่านั้นที่ยังคงดำรงเอกราชอยู่ได้และทรงเกรงว่าสยามอาจตกอยู่ในสภาวะเช่นนั้น ดังนั้นทรงถือเป็นพระราชกรณียกิจสำคัญที่จะต้องรักษาชาติไทยให้อยู่รอดปลอดภัยสืบไป

เมื่อพระองค์ทรงขึ้นครองราชย์ ดูเหมือนภัยจากการล่าอาณานิคมด้วยการยึดครองดินแดนจะลดน้อยลง แต่พระองค์ยังทรงไม่ไว้วางพระทัยในชาติตะวันตกทรงเกรงว่าจะเข้ามาตัดทวงผลประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ ทรงแสดงทัศนคติในเรื่องดังกล่าวปรากฏในพระราชหัตถเลขา ความว่า

“...ถ้าฝรั่งเขาจะมารวบรัดเอา จะป้องกันได้ฤๅ...เรายังไม่แข็งแรงพอ...ในระหว่างที่กำลังเรายังไม่พอ เราต้องใช้วิธีรักษาทางไมตรี (Diplomacy)...การรบเวลานี้ไม่ได้ไปเพื่อแผ่นดินแดน การรบทุกวันนี้มุ่งผลเพื่อการค้าขาย การที่จะปิดต่างประเทศเป็นการปิดไม่อยู่ ถ้าเมืองเราเปิดให้เขาเข้ามาค้าขายก็ค่อยยังชั่ว ดินแดนก็เป็นของเรา อีกประการหนึ่งสินค้าจะทวีขึ้น...ข้อที่ว่าไทยเราเกลียดฝรั่งมากขึ้นนั้น ไม่จริง เกลียดเท่าเดิม เปนแต่กล้าขึ้น เพราะคนมีความคิดมากขึ้น.....” (พจน.ร.6บ.1.6/13)

อย่างไรก็ตาม สมเด็จพระมหาเถรญาณวงศ์โรโปการ เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศในสมัยนั้น แสดงความเห็นไว้ในช่วงปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไว้ว่าความหวาดหวั่นต่อการแทรกแซงของมหาอำนาจตะวันตกที่มีอิทธิพลครอบคลุมในสยามไม่เพียงเฉพาะในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ยังมีมากขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สังเกตได้จากการขยายตัวทางด้านการทหาร อีกทั้งการที่รัฐบาลยังคงยึดถือนโยบายไม่ส่งเสริมการลงทุนของชาวต่างประเทศ เป็นนโยบายที่แสดงให้เห็นถึงท่าทีของรัฐบาลสยามที่มีต่อประเทศมหาอำนาจตะวันตกได้เป็นอย่างดี (สุริย์ ทรัพย์สุนทร, 2528, น. 47) สำหรับความหวาดกลัวต่อภัยจากการคุกคามของชาติตะวันตกในรูปแบบต่าง ๆ นี้จะค่อย ๆ คลี่คลายลงเมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป

4. สถานการณ์โลกในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

4.1 แนวโน้มการปฏิเสธรูปแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 แนวความคิดทางการเมืองของโลกตะวันตกได้แพร่ขยายเข้ามาในเอเชียโดยเฉพาะเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในประเทศต่างๆ และมีผลกระทบมาสู่สยาม กล่าวคือ ประเทศต่าง ๆ ที่ปกครองด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เริ่มมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นประชาธิปไตยหรือแบบสาธารณรัฐ เช่น ญี่ปุ่น ประกาศใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2432 อิหร่านและตุรกีเกิดการปฏิวัติใน พ.ศ. 2451 โปรตุเกสเกิดการปฏิวัติใน พ.ศ. 2453 การปฏิวัติเหล่านี้เกิดขึ้นก่อนช่วงเวลาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะขึ้นครองราชย์เพียง 1 – 2 ปี เท่านั้น

เมื่อพระองค์ทรงขึ้นครองราชย์ได้ราว 1 ปี เกิดเหตุการณ์ปฏิวัติล้มล้างราชวงศ์แมนจูเพื่อสถาปนากการปกครองแบบสาธารณรัฐในประเทศจีน เหตุการณ์นี้มีอิทธิพลต่อสำนักทางการเมืองของสยามโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่มีการศึกษารวมทั้งชาวจีนซึ่งอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากในสยาม เหตุการณ์ปฏิวัติที่สำคัญมากอีกเหตุการณ์หนึ่งคือ การปฏิวัติในรัสเซียที่สามารถโค่นล้มอำนาจของราชวงศ์โรมานอฟและเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบสาธารณรัฐสังคมนิยมได้สำเร็จใน พ.ศ. 2460 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสะท้อนพระราชหฤทัยจากเหตุการณ์ในครั้งนี้เป็นอย่างมากเป็นเพราะพระองค์มีความสนิทสนมกับราชวงศ์โรมานอฟมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เชื่อว่ากระแสการปฏิเสธรูปแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่เกิดขึ้นทั่วโลกอย่างเป็นลำดับนี้คงสร้างความหวาดวิตกให้กับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่น้อยซึ่งส่งผลต่อพระราชดำริในการสร้างภาพลักษณ์ความเป็นผู้นำแบบราชาธิปไตยให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

4.2 การเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2457 สงครามโลกครั้งที่ 1 ได้เริ่มต้นในทวีปยุโรป มีการแบ่งเป็นกลุ่มประเทศฝ่ายสัมพันธมิตรโดยมีอังกฤษ ฝรั่งเศส และรัสเซียเป็นผู้นำ และกลุ่มมหาอำนาจประกอบด้วยเยอรมนี ออสเตรีย ฮังการี บัลแกเรีย และตุรกี พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการประกาศว่าด้วยกรุงสยามเป็นกลางในการสงครามที่เป็นอยู่ในยุโรปโดยลง

ประกาศในหนังสือ พิมพ์วันที่ 27 สิงหาคม พ.ศ. 2457 ทรงแสดงเหตุผลในการรักษาความเป็นกลางว่า ทรงมุ่งรักษาความสงบสุขให้แก่อาณาประชาราษฎร์ พร้อมกำชับให้ชาวไทยประพฤตินเป็นกลางอย่างเคร่งครัด ไม่ลำเอียงเข้าข้างฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด (หจช.ร.6น.20.8/9) ทรงโปรดเกล้าฯ ให้โทรเลขแจ้งข่าวแก่ข้าหลวงเทศาภิบาลทุกมณฑลเกี่ยวกับนโยบายความเป็นกลางและตรวจสอบปฏิกริยาของผู้คนในแต่ละมณฑลเป็นระยะ ๆ (หจช.ร.6ต.15/1) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศโทรเลขถึงสถานทูตไทยในประเทศที่มีนายทหารไทยพำนักเล่าเรียนอยู่ให้ตั้งอยู่ในความเป็นกลาง และให้เจ้าหน้าที่สถานทูตคอยดูแลให้ดำรงความเป็นกลางอย่างแท้จริง ทั้งนี้ด้วยทรงเกรงว่านายทหารไทยเหล่านั้นอาจมีใจโอนเอียงสมัครเข้ารบเพื่อตอบแทนบุญคุณรัฐบาลของประเทศที่พำนักเล่าเรียนอยู่

แม้ว่าสงครามครั้งนี้มีสมรภูมิล้อมรอบอยู่ในทวีปยุโรปและประเทศไทยไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับเหตุการณ์ในครั้งนี้โดยตรง แต่ในระยะยาวสงครามที่เกิดขึ้นได้ส่งผลกระทบต่อไทยด้วยทำให้พ่อค้าไม่สามารถขนส่งสินค้า เช่น ไม้สัก ข้าว ดีบุก ได้อย่างสะดวก ชาวนาจึงไม่สามารถขายข้าวได้ โรงสีทยอยปิดกิจการ กุหลาบที่นำเข้ากินค่าจึงไม่มีงานทำ อีกทั้งการนำเข้าสินค้าอุปโภคจากภายนอกทำได้ยาก สินค้าจึงขาดตลาดและมีราคาสูงขึ้น (หจช.ร.6น.20.8/10) ประกอบกับสถานการณ์ภายในประเทศที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องประสพตั้งแต่ขึ้นครองราชย์ใหม่ ๆ เช่น กลุ่มผู้ก่อการ ร.ศ. 130 ถึงแม้ว่าแผนดังกล่าวจะล้มเหลวแต่ก็เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นปฏิกริยาของคนบางกลุ่มที่ไม่พึงพอใจต่อพระบรมราโชบายภายในของพระองค์ การพาประเทศเข้าสู่สงครามภายใต้สถานการณ์ดังกล่าวย่อมหมายถึงการทำให้ปัญหายุ่งยากสลับซับซ้อนมากขึ้นและปัญหานั้นอาจส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพของพระองค์โดยตรง (จิตติมา พิทักษ์ไพรวลัย, 2524, น. 690)

ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2458 พระเจ้าแผ่นดินอังกฤษทูลเชิญให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับพระยศเป็นนายพลเอกพิเศษในกองทัพอังกฤษ เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้พระองค์ทรงพอพระทัยเป็นอย่างยิ่งเป็นเพราะ “...พระราชอาบุรพทิศยังไม่มีใครเคยเป็นนายพลพิเศษในกองทัพยุโรป ฉะนั้นราคาไทยสูงขึ้นอีกแล้ว...” (หจช.ร.6ต.6.21/31) ทั้งนี้เป็นเพราะช่วงที่เกิดสงครามสยามมีส่วนช่วยเหลือดูแลความสงบเรียบร้อยบริเวณชายแดน ในขณะที่อังกฤษและฝรั่งเศสมีการถอนทหารไปร่วมรบในสงครามในยุโรปเป็นช่องทางให้คนพื้นเมืองรวมตัวกันก่อความไม่สงบเพื่อขับไล่อังกฤษและฝรั่งเศสตามพื้นที่ต่าง ๆ

จนถึงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2559 รัฐบาลสยามทราบข่าวว่าประเทศสหรัฐอเมริกาประกาศตัดความสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศเยอรมัน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงติดตามสถานการณ์นี้อย่างใกล้ชิด ทรงปรึกษากับสมเด็จพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศว่าหากสยามตัดสัมพันธ์การทูตกับประเทศเยอรมันในเวลานี้จะมีทั้งข้อดีและข้อเสีย ข้อดีคือเท่ากับเป็นการยกเลิกสัญญาเดิมโดยประกาศใช้กฎหมายใหม่ แต่ข้อเสียคือ รัฐบาลสยามคงถูกยึดเงินในธนาคารที่ฝากไว้ที่ประเทศเยอรมัน อีกทั้งในสยามมีคนเยอรมันทำธุรกิจและรับราชการอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น พ่อค้า วิศวกร ทหาร ฯลฯ และกองทัพสยามเองมีผู้ที่จบการศึกษาจาก

ประเทศเยอรมันจำนวนหนึ่ง การตัดสัมพันธ์ไมตรีทางการทูตในครั้งนี้อาจทำให้เกิดความไม่พอใจและอาจเกิดเหตุจลาจลตามมาได้ ต่อมาในเดือนเมษายน พ.ศ. 2560 ทูตอังกฤษและฝรั่งเศสเริ่มมีท่าทีข่มขู่ว่าสยามเข้าข้างประเทศเยอรมันโดยไม่ประกาศให้ประชาชนรับทราบว่าเป็นเรื่องเยอรมันจมนเรือสัมพันธมิตรแบบไม่มีเมตตา ท่าทีคุกคามของอังกฤษและฝรั่งเศสในครั้งนี้คล้ายกับเป็นการบังคับให้สยามเข้าร่วมในสงครามครั้งนี้ (หจข.ร.6ต.15.1/1)

ท้ายที่สุด พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกาศเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 ร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตร ทรงประกาศสงครามกับเยอรมนี ออสเตรีย รวมทั้งฮังการีในวันที่ 22 เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2460 ทรงให้เหตุผลในการเข้าร่วมสงครามในครั้งนี้ว่าเป็นการ “...เข้าร่วมคิดกับชาติธรรมาธิปไตยปราบปรามผู้ที่เป็นศัตรูกับธรรมะ เพื่อรักษาธรรมให้มั่นคง ชื่อนี้เป็นอันสมใจข้างเราที่เป็นชาติที่นับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งมีธรรมะเป็นสรณะไม่มีสิ่งอื่นจะยิ่งกว่า...” (หจข.ร.6บ.1.3/19)

เช้าตรู่ของวันประกาศสงคราม พระองค์ทรงเครื่องมหาพิชัยยุทธเสด็จด้วยขบวนพยุหยาตราจากพระที่นั่งบรมพิมานไปยังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทรงจุดธูปเทียนบูชาสมเด็จพระพุทธมหาเมธีรัตนปฏิมากร จากนั้นเสด็จเข้าพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่ข้าราชการทั้งทหารและพลเรือน รวมทั้งผู้แทนหนังสือพิมพ์ทุกฉบับ ชี้แจงมูลเหตุที่ไทยต้องประกาศสงครามเข้าร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตร ในระยะแรกที่ประกาศสงครามประเทศไทยมิได้ปรารถนาที่จะเข้าร่วมรบหรือมีบทบาทโดยตรงในสมรภูมิในทวีปยุโรป ผู้เป็นแรงกระตุ้นสำคัญในเรื่องนี้คือ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร ทูตไทยประจำประเทศฝรั่งเศสและสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทั้งสองพระองค์ทรงเห็นว่าไทยควรสร้างเกียรติภูมิให้ปรากฏเด่นชัดด้วยการส่งกองทัพไปร่วมรบในสมรภูมิโดยเล็งเห็นผลในระยะยาวที่ไทยจะได้รับ ถึงแม้จะเป็นการสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายจำนวนมากแต่เป็นสิ่งที่พึงกระทำ (อิติมา พิทักษ์ไพรวลัย, 2524, น. 698)

ในการส่งกองทัพไปร่วมรบกับฝ่ายสัมพันธมิตรทรงออกประกาศรับสมัครประชาชนและทหารที่มีคุณสมบัติตามเกณฑ์ที่กำหนดปรากฏว่าผู้มาขึ้นใบสมัครมีทั้งประชาชนทหาร ข้าราชการ พระบรมวงศานุวงศ์ ตลอดจนชนชาวต่างประเทศที่เคยพำนักอยู่ในประเทศไทยจำนวนมากจนเกินความต้องการ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปลื้มพระทัยมากที่ได้รับความร่วมมือจากคนกลุ่มต่าง ๆ ดังปรากฏในพระราชดำรัสตอบวันเฉลิมพระชนมพรรษา ความว่า “...ถึงแม้เมืองเราจะไม่ได้มีศึกใหญ่มาฉนั้น น้ำใจทหารอันเป็นคุณสมบัติของบรรพบุรุษของเราแต่กาลก่อนก็ยังคงมีอยู่บริบูรณ์มิได้ลดละ...” (หจข.ร.6บ.1.3/21)

หลังการฝึกหัดและเตรียมการทหารอาสาเสร็จสิ้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเลี้ยงแก่ทหารทั้งหมดที่จะเดินทางไปปฏิบัติราชการสงคราม ณ สนามด้านตะวันออกของพระที่นั่งอนันตสมาคม (ภาพที่ 2.4) กองทหารอาสาออกเดินทางจากประเทศไทยโดยรถไฟสายใต้ไปลงท่าเรือที่สิงคโปร์เพื่อเดินทางต่อไปยังเมืองท่ามาร์เซย์ ประเทศฝรั่งเศส จากนั้นได้แยกย้ายออกฝึกเตรียมร่วมรบกับฝ่ายสัมพันธมิตร เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 1 ยุติลงในวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2461 โดยเยอรมนีเป็นฝ่ายทำข้อตกลงหยุดยิงนำมาซึ่งชัยชนะของฝ่าย

สัมพันธมิตร ในวันที่ 14 กรกฎาคม พ.ศ. 2461 ซึ่งเป็นวันชาติของฝรั่งเศส (นับตามปฏิทินโบราณโดยวันขึ้นปีใหม่คือวันที่ 1 เมษายน) ได้มีพิธีสวนสนามฉลองชัยชนะของประเทศสัมพันธมิตร ณ กรุงปารีส ไทยได้รับเชิญให้ส่งกองทหารเกียรติยศไปร่วมในการเดินสวนสนามทำให้ธงไตรรงค์ของชาติไทยโบกสะบัดท่ามกลางธงชาติต่าง ๆ ที่เป็นฝ่ายชนะสงครามนับเป็นการประกาศชื่อเสียงของชาติไทยให้เป็นที่รู้จักในบรรดาชนชาติต่าง ๆ

ภาพที่ 2.4 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงส่งทหารเข้าร่วมรบในสงครามโลกครั้งที่ 1
ที่มา (หจช.ภ.พท.5/8)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้มีประกาศเรื่องฝ่ายสัมพันธมิตรมีชัยลงในหนังสือพิมพ์เดลิเมล์โดยให้พิมพ์ทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โปรดให้กระทรวงนครบาลและกระทรวงมหาดไทยพิมพ์ใบปลิวออกแจกจ่ายให้ทั่วถึง ทรงโปรดเกล้าฯ จัดพิธีปฐมกรรมนมัสการพระรัตนตรัยบวงสรวงอดีตมหाराชาธิราชมหากัจจิมวงษ์โดยกำหนดจัดงานที่ท้องสนามหลวงวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2461 ซึ่งตรงกับวันพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของพระองค์ ทรงออกประกาศให้ประชาชนและศูนย์ราชการต่าง ๆ ตกแต่งอาคารบ้านเรือนให้สวยงามเพื่อร่วมฉลองชัยชนะในครั้งนี้ ในพระนครทรงชักชวนให้ประชาชนเดินทางมาร่วมงานที่ท้องสนามหลวงเพื่อระลึกถึงความสามัคคีของชาวไทย ร่วมนมัสการพระรัตนตรัย และรำลึกถึงพระเดชพระคุณของพระมหากษัตริราชโดยขอความร่วมมือบริษัทเดินเรือ รถไฟหลวง และรถรางลดราคาโดยสารให้ประชาชนที่ประสงค์เข้าร่วมงาน (หจช.ร.6น.17/85) ในพระราชพิธีครั้งนี้ ทรงมีพระราชดำรัส ความว่า

“...ข้าพเจ้ามีจิตเต็มไปด้วยความปิติปราโมทย์ เพราะการที่สัมพันธมิตรหมู่ใหญ่ได้มีชัยดังนี้ก็แปลว่า ธรรมานุภาพได้มีชัยแก่แสนยานุภาพ อารยธรรมได้มีชัยแก่นารยธรรม ตุกรคนไทยทั้งหลาย ความสุขอันวิเศษคือสันติภาพได้กลับมีในโลกแล้ว เพราะความองอาจกล้า

หาญแก้ทหารบกทหารเรือฝ่ายสัมพันธมิตรของเราและน้ำใจอันเข้มแข็งของชาติ
สัมพันธมิตรนั้นๆ, กับทั้งพวกเราผู้เป่าพุทธศาสนิกชนต้องถือว่าคุณพระศรีรัตนตรัยซึ่งเรา
ได้มีสักการบูชาอยู่ทุกเช้าค่ำ และพระบุญบารมีในสมเด็จพระมหากษัตริราชเจ้าประมุข
แห่งชาติไทยที่เสด็จล่องลับไปแล้วนั้น ได้ช่วยนำมาซึ่งชัยชนะนะ...” (หจข.ร.6ต.15.6/1)

ในวันเดียวกันนั้นตามหัวเมืองต่าง ๆ ทรงโปรดให้มีการจัดงานเฉลิมฉลองชัยชนะตาม
สถานที่สำคัญต่าง ๆ เช่น วัด ศาลากลางจังหวัด โรงเรียน ฯลฯ มีการแจกจ่ายคำประกาศให้กับผู้ที่มา
ร่วมงาน อ่านประกาศชัยชนะของฝ่ายสัมพันธมิตร อ่านคำประกาศเคารพพระศรีรัตนตรัย ถวายบังคม
พระบรมรูป สวดคำนมัสการคุณานุคุณ ร่วมกันร้องเพลงชาติและเพลงสรรเสริญพระบารมี โห่ร้องอวย
ชัยให้ฝ่ายสัมพันธมิตร มีกิจกรรมการเดินสวนสนาม การละเล่นพื้นเมือง และการแข่งกีฬานักเรียนชาย
ตกกลางคืนมีการจุดโคมไฟเฉลิมฉลอง

เมื่อกองทหารอาสาเดินทางกลับถึงประเทศไทยในเดือนกันยายน พ.ศ. 2462 พระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้จัดพระราชพิธีรับขวัญทหารและฉลองพระราชอาณาจักรเพื่อเป็นสิริมงคลเนื่อง
ในการที่ไทยพ้นจากสภาพแห่งสงคราม อีกทั้งยังได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดงานรื่นเริงต้อนรับ
ทหารอาสา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำพิธีฝังอัฐิทหารอาสาที่เสียชีวิตระหว่างสงคราม ทรงโปรด
ให้สร้างอนุสาวรีย์ทหารอาสาโดยนำเงินจากกระทรวงกลาโหมมาสร้างเพื่อบรรจุอัฐิทหารที่เสียชีวิตจาก
สงคราม (หจข.ร.6บ.20.8/34) ทรงเสด็จพระราชดำเนินวางพวงมาลาเพื่อคารวะดวงวิญญาณทหารผู้
เสียชีวิตรวมทั้งสิ้น 19 นาย อนุสาวรีย์แห่งนี้ประดิษฐานอยู่หน้าโรงละครแห่งชาติ ท้องสนามหลวง

ผลที่ตามมาจากการเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 กับฝ่ายสัมพันธมิตรซึ่งจบลงด้วยการมีชัย
ชนะครั้งนี้ทำให้ไทยได้รับผลประโยชน์และได้รับการยอมรับในเวทีโลกมากขึ้น เช่น การได้รับการแก้ไข
สนธิสัญญาที่ทำไว้แต่เดิมตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับประเทศต่าง ๆ ได้แก่
สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส และญี่ปุ่น (Vella, 1978, p. 122 – 124) เป็นการแก้ไขสนธิสัญญาเดิมที่ไทย
เป็นฝ่ายเสียเปรียบให้ได้รับผลประโยชน์มากขึ้น นอกจากนี้ยังได้รับเกียรติเป็นหนึ่งในประเทศสมาชิกผู้
ก่อตั้งองค์การสันนิบาตชาติและได้รับเกียรติเข้าร่วมทำสนธิสัญญาแวร์ซายอีกด้วย สิ่งเหล่านี้ทำให้
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงภาคภูมิใจพระทัยเป็นอย่างยิ่ง

5. แนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

5.1 แนวพระราชดำริด้านการเมืองการปกครอง: ราชาธิปไตย ประชาธิปไตย และ สังคมนิยม

จากการที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นครองราชย์โดยชอบธรรมเป็นไป
ตามธรรมเนียมราชประเพณี ทำให้ทรงมีความภาคภูมิใจพระทัยในธรรมเนียมประเพณีการปกครองแบบ
ดั้งเดิมของสยาม แม้ว่าจะทรงศึกษาในยุโรปซึ่งขณะนั้นเจริญก้าวหน้าด้วยการปกครองแบบรัฐสภา แต่
ก็ทรงเชื่อมั่นในแนวคิดอนุรักษนิยมและทรงเชื่อว่าที่ประเทศไทยดำรงเอกราชมาได้ก็เพราะพระปรีชา
ญาณของพระมหากษัตริย์ในอดีต (หจข.ร.6บ.1.3/3) ทรงเห็นว่าสยามนั้นยังต้องอาศัยพระเจ้าแผ่นดิน
เป็นเครื่องนำทางให้เดินไปสู่ในที่ชอบ ทรงเชื่อมั่นในระบบราชาธิปไตยหรือสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่มี

พระมหากษัตริย์เป็นผู้ดำเนินรัฐประศาสน์นโยบาย เปรียบเสมือนอัครมหาเสนาบดี (Prime Minister) รับผิดชอบต่อชาติ ส่วนเสนาบดีต่าง ๆ เป็นแต่ผู้ช่วยดำเนินการ (พ.ร.บ. 6 บ. 1.4/3) โดยพระมหากษัตริย์จะทรงใช้อำนาจที่ได้รับมอบหมายนั้นเพื่อประโยชน์และความสุขของประชาชน

แม้ว่าพระองค์เองจะทรงตระหนักถึงข้อเสียของความไม่แน่นอนในระบบการปกครองแบบราชาธิปไตย กล่าวคือ มีความเสี่ยงที่จะมอบอำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครองให้กับคนคนเดียว แต่ถ้าพระมหากษัตริย์เป็นผู้มีสติปัญญาความสามารถก็จะเกิดผลดีแก่ชาติบ้านเมืองอย่างดีที่สุด แต่ถ้าพระมหากษัตริย์โหดเหี้ยมขาดความสามารถ ไม่เอาใจใส่ในหน้าที่ ไม่ตั้งอยู่ในราชธรรม ประชาชนก็จะได้รับความเดือดร้อนไม่มีโอกาสเจริญได้ (ชยอนันต์ สมุทวณิช, 2518, น. 55) อย่างไรก็ตามพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงเชื่อมั่นว่าการปกครองแบบราชาธิปไตยจะเป็นประโยชน์ในทางปฏิบัติมากกว่าการปกครองในรูปแบบอื่นที่มีข้อเสียนานับประการ ประกอบกับที่ทรงมีทัศนคติต่อสถาบันกษัตริย์ว่าเป็นความสง่าแก่บ้านเมือง ทำให้ทรงนิยมศรัทธาในระบอบราชาธิปไตยอย่างมากและมุ่งโจมตีระบอบการปกครองแบบอื่นโดยเฉพาะแบบประชาธิปไตย (มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2504, น. 403)

สำหรับแนวคิดด้านการปกครองในระบอบประชาธิปไตย เมื่อสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จกลับจากต่างประเทศได้ไม่นาน ราวกลาง พ.ศ. 2446 ทรงสร้างเมืองจำลองที่พระตำหนักอัมพวา วังปารุสกวันให้ชื่อว่าเมืองมั่ง ประกอบไปด้วยหมู่บ้าน แม่น้ำ ถนน รางน้ำ สวน ฯลฯ กิจกรรมของเมืองมั่งนี้ดำเนินอยู่เพียงปี 1 ก็ยุติลงเมื่อทรงผนวชใน พ.ศ. 2447 และในอีก 3 ปีต่อมา พระองค์ทรงทดลองวิธีการปกครองบ้านเมืองแบบเมืองมั่งขึ้นอีก ทรงสร้างเรือนแถวริมกำแพงที่กั้นระหว่างพระตำหนักจิตรลดากับวังปารุสกวันและให้มหาดเล็กเข้าไปอยู่จริง ใช้การบริหารแบบที่เรียกว่านคราภิบาล (Municipality) ประกอบด้วยกลุ่มคนต่าง ๆ เช่น คณะภิบาลหรือนายกเทศมนตรี เชษฐบุรุษ หรือผู้แทนราษฎร มีกองตำรวจ หนังสือพิมพ์ ฯลฯ กิจกรรมเหล่านี้ยุติลงเมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์

ใน พ.ศ. 2453 ใน พ.ศ. 2461 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างเมืองจำลองขึ้นใหม่อีกครั้งในบริเวณพระราชวังดุสิตทรงพระราชทานนามว่าดุสิตธานี มีลักษณะเลียนแบบเมืองจริง ๆ เช่น มีอาคารบ้านเรือน โรงพยาบาล โรงเรียน วัด สวนสาธารณะ ฯลฯ (ภาพที่ 2.5) พลเมืองของดุสิตธานีหรือทวยนาครคือ มหาดเล็กและข้าราชการใกล้ชิดพระองค์ ในการจัดการปกครองดุสิตธานี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราธรรมนูญการปกครองซึ่งธรรมนูญนี้กำหนดให้มีการเลือกตั้งสถานคราภิบาลจากตัวแทนของราษฎร (หรือคณะเชษฐบุรุษ) ทำหน้าที่ปกครองดูแลด้านต่าง ๆ เช่น การคมนาคม การรักษาพยาบาล จัดเก็บภาษีอากร ฯลฯ การดำเนินการต่าง ๆ นี้ คณะเชษฐบุรุษซึ่งเป็นตัวแทนของทวยนาครจะร่วมดำเนินงานและเสนอความเห็นในการปกครองด้วยการปกครองในลักษณะเช่นนี้เทียบได้กับการปกครองแบบเทศบาลในปัจจุบันซึ่งเป็นที่ยอมรับว่าเป็นการปกครองที่เอื้อต่อวิถีทางประชาธิปไตยและสามารถใช้เป็นสนามฝึกหัดการปกครองแบบประชาธิปไตยได้เป็นอย่างดี เนื่องจากเปิดโอกาสให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจการภายในท้องถิ่นของตนเอง เช่น การสาธารณสุข การสุขาภิบาล ฯลฯ อย่างไรก็ตามดุสิตธานีไม่ได้เอื้อประโยชน์ต่อการ

ปกครองระบอบประชาธิปไตยเท่าใดนัก เนื่องจากมีข้อจำกัดที่เห็นได้ชัดคือ ดุสิตธานีเป็นเพียงเมืองสมมติ การดำเนินงานต่าง ๆ เช่น การเลือกตั้งนคราภิบาลเชษฐบุรุษ การประชุมวิพากษ์วิจารณ์อภิปรายของคณะเชษฐบุรุษไม่ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริง (มีทนา เกษกมล, 2517, น. 125 – 129) ดังนั้น กล่าวได้ว่ากิจการของเมืองทดลองต่าง ๆ ที่ทรงตั้งขึ้นนี้ไม่ว่าจะเป็นเมืองมั่งหรือเมืองดุสิตธานี ถ้ามองอย่างผิวเผินจะเห็นว่าทรงสนพระทัยในรูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตย แต่เมื่อพิจารณาโดยละเอียดจะพบว่ากิจกรรมเหล่านั้นไม่ได้กว้างขวางแต่จำกัดอยู่ในวงข้าราชการบริพาร อีกทั้งผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมไม่มีสิทธิและเสรีภาพโดยทำหน้าที่เพียงปฏิบัติตามพระราชประสงค์ (กรรกริรมย์ สุวรรณนนท์, 2524, น. 50 – 51)

ภาพที่ 2.5 บางส่วนของเมืองจำลองดุสิตธานี ที่เคยตั้งอยู่ในพระราชวังพญาไท
ที่มา (หจข.ภ.43M00028)

การปฏิเษการปกครองแบบประชาธิปไตยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวปรากฏชัดเจนในงานพระราชนิพนธ์เรื่อง “รายงานการประชุมปาลิเมนต์สยาม” ที่ทรงตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสาร ทวีปัญญา ฉบับที่ 18 พ.ศ. 2448 ความว่า “...เมื่อเร็ว ๆ นี้ ข้าพเจ้าอ่านหนังสือพิมพ์รายวันฉบับหนึ่ง...ข้อที่จับใจข้าพเจ้ามากที่สุดคือ ข้อความที่ว่า “เมื่อไหร่หนอเราจะมี “ปาลิเมนต์” จริงทีเดียวทำไมเราก็คิวไลซ์แล้ว จะมีปาลิเมนต์บ้างไม่ได้ทีเดียวหรือ แต่อยู่ปุ่่นยังมีได้...” (มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2504, น. 403) จากนั้น ทรงเล่าเรื่องให้ผู้เข้าประชุมสภาต่างแสดงความคิดเห็นพูดจาเหลวไหลไม่ตรงประเด็น ในที่สุดผลการประชุมก็ไม่ได้แก่นสารอะไร จากข้อความและเนื้อหาของพระราชนิพนธ์เรื่องนี้สรุปได้ว่า พระองค์ทรงเห็นว่าการปกครองแบบรัฐสภาที่สมาชิกสภามาจากผู้แทนราษฎรเป็นพวกเหลวไหลมีแต่การปะทะคารมและขาดความเข้าใจในระบบการปกครองแบบรัฐสภาอย่างแท้จริง

จดหมายเหตุรายวันส่วนพระองค์ที่ทรงบันทึกไว้เมื่อขึ้นครองราชย์ได้ประมาณ 1 ปีเศษทรง แสดงแนวพระราชดำริเกี่ยวกับหลักการของระบอบประชาธิปไตยไว้ว่าระบอบนี้มีข้อดีในทางทฤษฎีแต่ ในทางปฏิบัติจะเป็นผลเสีย ทรงไม่เชื่อมั่นในระบอบการเมืองที่มีการใช้เสียงข้างมากในสภา ไม่เชื่อมั่น ในพรรคการเมือง นักการเมืองอาชีพ ตลอดจนประชาชนผู้ใช้สิทธิเลือกในการเลือกตั้ง ทรงเห็นว่า รัฐบาลที่ประกอบด้วยนักการเมืองอาชีพที่ผลัดเปลี่ยนเข้ามาบริหารประเทศ ยิ่งถ้าเปลี่ยนรัฐบาลบ่อย เท่าไหร่ ก็ยิ่งทำให้การงานล่าช้ามากขึ้นเท่านั้น โดยเฉพาะทรงเชื่อมั่นว่าการปกครองระบอบ ประชาธิปไตยไม่เหมาะสมกับสังคมไทย เพราะประชาชนในเวลานั้นยังไม่มีความรู้มากพอที่จะปกครอง ตนเองได้ แม้ว่าจะมีการพูดถึงโพลิติก แต่พระองค์ก็ทรงไม่เชื่อว่าคนเหล่านั้นเข้าอกเข้าใจอะไรอย่างแน่ ชัด (หจข.ร.6บ.3.1/64)

ด้านแนวคิดการปกครองแบบสังคมนิยม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็น ว่าแนวคิดสังคมนิยมเป็นสิ่งที่มีความหมายแล้วในสังคมไทย คล้ายกับความปรารถนาที่จะไปให้ถึงยุคพระ ศรีอารยตามความเชื่อของคนไทยโบราณที่ว่า เป็นสังคมที่ทุกคนมีความเท่าเทียมกัน ไม่มีเศรษฐกิจ ไม่มีคน จน ไม่มีศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมนิยมแบบมาร์กซิสที่ต้องการล้มล้างลักษณะการปกครองเดิมที่มี อยู่แล้วและจัดระเบียบการปกครองขึ้นมาใหม่ ทรงเห็นว่าความคิดที่ต้องการให้คนในสังคมมีความ เสมอภาคกันนั้นเป็นเรื่องที่ดีจริงแต่มีแต่ในตำราเท่านั้น เพราะในสภาพความเป็นจริง ไม่มีที่ใดในโลกที่ คนจะเท่าเทียมกันหมด เพราะแต่ละคนมีสติปัญญาและความรู้ความสามารถที่ไม่เท่ากัน มีความอัจฉา ริชยาและมักใหญ่ใฝ่สูง ทรงเห็นว่าลัทธิสังคมนิยมไม่สามารถเป็นไปได้จริงเพราะขาดคนที่ยึดถืออย่าง จริงจัง มีแต่พวกสังคมนิยมเก๋ 4 จำพวก ได้แก่ หนึ่ง ผู้ไร้ทรัพย์ที่คิดอิจฉาริชาผู้มั่งคั่งเมื่อตนไม่มีก็ ไม่อยากให้ผู้อื่นมี สอง ผู้มีความประสงค์จะหาชื่อหาอำนาจในการตั้งตนเป็นกระบอกเสียงให้กับคนจน สาม ผู้ที่มีความคิดฟุ้งซ่านและโหวตดีที่มักเป่าหูผู้อื่นและสร้างความยุ่งเหยิงต่าง ๆ และ สี่ ผู้ที่มักหลง ลมปากผู้อื่นโดยขาดการไตร่ตรอง พวกสังคมนิยมเก๋เหล่านี้เองที่จะเป็นพวกนำความร้ายแฉและความ พิณาตมาสู่บ้านเมือง (มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2517, น. 36 – 44)

5.2 แนวพระราชดำริด้านพระพุทธศาสนา

จากพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงอธิบายไว้ว่า เมื่อครั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการส่งพระราชโอรสไปเรียนหนังสือใน ยุโรปทำให้ความนิยมในการบวชลดน้อยลง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวิตกว่าพระ ราชโอรสเหล่านั้นจะขาดความรู้ในทางพระพุทธศาสนา จึงโปรดให้ผู้ที่ไม่ได้ผนวชเป็นสามเณรต้อง ปฏิญาณพระองค์ว่าเป็นพุทธมามกะก่อนเสด็จไปศึกษาต่อ ธรรมเนียมดังกล่าวเริ่มใช้กับพระสมเด็จ จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นพระองค์แรก (สุริย์ ทรัพย์สุนทร, 2528, น. 106)

พระราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าผู้ที่ออกไปศึกษาใน ต่างประเทศมักไปตั้งแต่เยาว์วัย ไม่มีพื้นความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนามากพอ เมื่ออุกวิพากษ์ วิจัยหรือทำทนายความเชื่อจากชาวตะวันตกจึงไม่สามารถอธิบายเพื่อปกป้องพระพุทธศาสนาได้ (มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2484, น. 80 – 81) ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พระองค์มีพระราช

ประสงค์ศึกษาพระพุทธศาสนาเพิ่มมากขึ้นเพื่อโต้ตอบกับการวิพากษ์วิจารณ์จากศาสนาอื่น ๆ ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าศาสนาเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการอยู่ร่วมกันของสังคมมนุษย์ ในพระราชนิพนธ์เรื่อง “ความจำเป็นที่จะมีศาสนา” ซึ่งเป็นกัณฑ์แรกสุดของ *เทศนาเสือป่า* สรุปความจำเป็นที่ต้องมีศาสนาไว้ว่า “...ศาสนาย่อมเป็นหลักสำหรับจะชี้ให้คนดำเนินให้ถูกทางว่าอย่างไรจะเป็นทางที่ประพฤติดี, และศาสนาย่อมมีผลเหมือนกันหมด คนเราโดยมากเกิดมาต้องอยู่ในศาสนาใดศาสนาหนึ่ง เช่น คนไทยที่เกิดมาในพระพุทธศาสนา...” (มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2520, น. 3) พระองค์ทรงเชื่อว่าพระพุทธศาสนาดีกว่าศาสนาอื่น ๆ ทรงให้เหตุผลว่าเป็นเพราะพระพุทธศาสนามีความทันสมัยแม้ว่าจะมีอายุ 2,000 ปี

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับจากการศึกษาต่อ ทรงผนวชตามธรรมเนียมราชประเพณีและทรงมีพระราชหฤทัยฝักใฝ่ในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่งทั้งในทางปริยัติและทางปฏิบัติ ทรงฝึกลบกรมกฤษณบาลผู้เป็นข้าในพระองค์ให้รู้เข้าใจถึงวิถีทางปฏิบัติเพื่อเข้าถึงพระธรรม เมื่อครั้งดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ในเทศกาลพรรษาหลังจากพระราชภารกิจทรงจัดให้มีการชุมนุมสวดมนต์โดยพระองค์เสด็จเป็นองค์ประธานนำสวดบูชาพระรัตนตรัย ในวันวิสาขบูชา ทรงเสด็จประทับแรม ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ทรงกระทำพิธีสักการบูชาพระรัตนตรัยฟังพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ทรงเสด็จกระทำทักษิณานุชาครอบองค์พระเจดีย์และฟังพระธรรมเทศนาจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (สุริย์ ทรัพย์สุนทร, 2528, น. 34 – 36) เมื่อทรงขึ้นครองราชย์ ทรงมีพระราชดำรัสในพระราชพิธีบวงสรวงบูรกษัตริราชว่าจะทรงประพฤติปฏิบัติตามธรรมเนียมราชประเพณี ทรงตั้งพระทัยทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและดูแลอาณาประชาราษฎร์ให้ได้รับความร่มเย็นเป็นสุขไม่ให้บกพร่องไปกว่าสมัยก่อนหน้า (เสฐียร พันธงชัย, 2513, น. 54)

เมื่อสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระพันปีหลวงสวรรคต ในพ.ศ. 2462 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์พิมพ์คัมภีร์อรรถกถาเพื่ออุทิศถวายเป็นพระราชกุศลให้กับพระบรมราชชนนี ทรงอาราธนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสเป็นแม่กองชำระอรรถกถา โปรดให้พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถรับเป็นแม่กองการพิมพ์ ทรงบริจาคพระราชทรัพย์ในการจัดพิมพ์และพระราชทานไปยังที่ต่าง ๆ ทั้งในและนอกประเทศ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงศึกษาหลักคำสอนทางศาสนาอย่างลึกซึ้ง ทรงศึกษาเรื่องราวความเป็นมาของศาสนาและสามารถนำมาเปรียบเทียบแสดงให้เห็นและเข้าใจได้ด้วยภาษาสำนวนที่ง่าย ๆ ทรงพระราชนิพนธ์ *มงคลสูตรคำฉันท์* ซึ่งศึกษาจากคัมภีร์สุดตันตปิฎกมีเนื้อความกล่าวถึงสิ่งที่มีมงคล 38 ประการซึ่งผู้ใดสามารถประพฤติปฏิบัติได้จะเป็นที่สรรเสริญของคนทั้งหลายและมีความเจริญยิ่งยงขึ้นไป ทรงนำเนื้อหาทางพระพุทธศาสนามาปรับใช้ในพระราชนิพนธ์จำนวนมาก ที่เด่นชัดคือ *เทศนาเสือป่า* ซึ่งเป็นพระบรมราชาวาทะระหว่าง พ.ศ. 2457 – 2458 หรือ *พระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร* ซึ่งมีพระราชนิพนธ์ใน พ.ศ. 2467 ที่สำคัญคือ พระองค์ทรงใช้คำอธิบายทางพระพุทธศาสนาช่วยสร้างความชอบธรรมตามแนวพระราชดำริ เช่น การประกาศเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 เพราะทรงเห็นว่าพฤติกรรมของเยอรมันนั้นเป็นอธรรมที่ขาดความเมตตากรุณาต่อ

มนุษยชาติ ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของไทยที่ต้องช่วยรักษาธรรมะซึ่งเป็นสัจธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา (พหจ.ร.6บ.1.3/19)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับพระพุทธศาสนาว่าเป็นศาสนาสำหรับชาติ เป็นเครื่องควบคุมคุณธรรมจริยธรรมของคนในสังคม ทรงคิดค้นคำขวัญเพื่อสร้างอุดมการณ์ร่วมกันของความเป็นชาติว่า “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” ทรงให้ความสำคัญกับพระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นองค์ประกอบหนึ่งของอุดมการณ์ซึ่งต่างไปจากแนวคิดตามระบบจักรวาลวิทยาแบบไตรภูมิของกษัตริย์ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ที่เน้นบุญบารมี ความเชื่อมั่นศรัทธาในองค์พระมหากษัตริย์ในฐานะสมมติเทพหรือธรรมราชา ทรงประกาศพระองค์ว่าไม่ได้เป็นอมมนุษย์ แต่ทรงเป็นมนุษย์ผู้หนึ่งที่ได้รับมอบฉันทานุมัติให้เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจของชาติไทย มีพระราชภารกิจด้านการรักษาเกียรติยศและอิสราภาพของชาติไทย แต่สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยความร่วมมือจากคนในชาติ (มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2484, น. 68) ทรงเน้นย้ำว่ากลุ่มบุคคลต่าง ๆ มีหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติ ซึ่งหน้าที่ดังกล่าวพระองค์ทรงเรียกว่า “หลักธรรม” หรือ “คุณธรรม” ในการอยู่ร่วมกัน ทรงเห็นว่าชาติที่บริบูรณ์ด้วยคุณธรรมย่อมมีความเจริญ แต่ชาติที่ไร้คุณธรรมย่อมมีความตกต่ำเลวทรามจนไปถึงความพินาศในที่สุด ดังนั้นสิ่งสำคัญที่คนในชาติจำเป็นต้องมีคือคุณธรรมและศาสนา ซึ่งพระองค์ทรงเชื่อว่าเป็นสิ่งเดียวกัน

ในพระราชนิพนธ์หนังสือ *นมัสการคุณานุคุณ* ร่วมกับพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจาริยางกูร) ซึ่งใช้เป็นบทสวดมนต์สอนให้ระลึกถึงคุณประโยชน์ของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และบุพการี เช่น บิดา มารดา ทรงมุ่งหมายแสดงให้เห็นว่าชาติจะเจริญขึ้นได้ก็โดยอาศัยพระเจ้าแผ่นดินปกครองและมีศาสนาช่วยสั่งสอนให้พลเมืองตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติ ศาสนาจะเจริญถาวรได้ก็ต้องมีชาติที่มั่นคงเป็นปีกแผ่นและมีพระเจ้าแผ่นดินทรงอุปถัมภ์ พระเจ้าแผ่นดินจะดำรงราชสมบัติอยู่ได้ก็ต้องมีชาติไว้ปกครองและมีศาสนาช่วยทำให้พลเมืองของพระองค์ประพฤติในสิ่งที่ถูกต้องดีงามรวมเป็น “รัตนตรัยฝ่ายโลก” (สุริย์ ทรัพย์สุนทร, 2528, น. 104)

แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงใช้พระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือสำคัญในการปกครองแต่ก็ไม่ทรงโปรดให้มีการสร้างวัดขึ้นใหม่ในสมัยของพระองค์ ทรงมีพระราชดำริว่าพระมหากษัตริย์ราชเจ้าสมัยก่อนหน้าได้ทรงสร้างวัดไว้แล้วเป็นจำนวนมาก อีกทั้งภาวะเศรษฐกิจในสมัยของพระองค์ไม่อำนวย อย่างไรก็ตามพระองค์ทรงตระหนักถึงความสำคัญของวัดซึ่งเคยทำหน้าที่อบรมสั่งสอนกุลบุตร ทรงเห็นว่าสถานศึกษาย่อมเป็นสิ่งสำคัญเพื่อสร้างความเจริญแก่บ้านเมือง ดังนั้นจึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงเรียนขึ้นแทนวัด โรงเรียนแห่งแรก คือ โรงเรียนมหาดเล็กหลวง ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย

สำหรับการบำรุงพระพุทธศาสนาในด้านวัตถุ ทรงบูรณปฏิสังขรณ์วัดสำคัญจำนวนมากทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมือง วัดสำคัญในกรุงเทพฯ ที่โปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์ เช่น วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดพระเชตุพนฯ วัดบวรนิเวศ วัดเบญจมบพิตร วัดราชาธิวาส วัดราชประดิษฐ์ฯ ฯลฯ ส่วน

วัดสำคัญตามหัวเมือง เช่น วัดพระพุทธรูป สระบุรี วัดพระปฐมเจดีย์ นครปฐม ฯลฯ นอกจากนี้ยังทรงโปรดให้สร้างพระพุทธรูป เช่น พระแก้วมรกตน้อย พระนิโรคนคราย พระร่วงโรจนฤทธิ์ ฯลฯ

5.3 แนวพระราชดำริด้านโศคกลาง อภินิหาร และความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรินำไปในทางเชื่อถือโศคกลางหรือบุญญาภินิหารต่าง ๆ ทั้งที่เคยเสด็จไปศึกษาในต่างประเทศ ทรงเห็นว่าความเชื่อในเรื่องโศคกลางและสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีประโยชน์ในการสร้างศรัทธาต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ผู้เปี่ยมด้วยบุญญาธิการ เช่น ทรงเชื่อว่าธรรมเนียมดาของผู้เป็นใหญ่จะเสด็จแห่งใดก็มีเทวดา ปีสาง หรืออสูรที่เป็นสัมมาทิฐิคอยติดตามปกป้องเตือนภัยอันตราย ครั้งหนึ่งในคราวเสด็จประพาสสมณชลาลัย พ.ศ. 2448 ตั้งแต่สมัยดำรงตำแหน่งเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ในครั้งนั้นมีผู้ตามเสด็จกล่าวกันว่าฝันเห็นอสูรชื่อหิรันย คอยตามเสด็จระงับภัยอันตรายให้บาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์จึงโปรดให้ทำพิธีเช่น สรงบูชาเชิญอสูรตามเสด็จไปกับพระองค์ด้วย

หรือก่อนหน้าที่พระองค์จะครองราชย์สมบัติได้ราว 1 ปี พระองค์เสด็จประทับที่พระราชวังสนามจันทร์พร้อมข้าราชการบริพาร ทรงทอดพระเนตรเห็นองค์พระปฐมเจดีย์มีรัศมีพวยพุ่งขึ้นในตอนดึกคืนวันที่ 24 ตุลาคม พ.ศ. 2452 ทรงเชื่อว่าเป็นปาฏิหาริย์ ทรงมีพระราชหัตถเลขากราบบังคมทูลพระบรมราชชนกซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหัตถเลขาตอบมาว่า พระองค์ก็ได้เคยทอดพระเนตรเห็นปรากฏการณ์เช่นนี้ขององค์พระปฐมเจดีย์เช่นกัน (ทวี มุขระโกษา, 2506, น. 135 – 136) เป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมั่นพระทัยว่าเป็นนิมิตหมายแห่งพระบุญญาภิรมย์ของพระองค์

อีกครั้งหนึ่งที่ปรากฏชัด คือ เมื่อตอนต้นรัชกาลหลังเสด็จขึ้นครองราชย์ได้ไม่นาน มีการค้นพบแผ่นสัมฤทธิ์รูปกระบี่ปราบมารและครุฑปราบมารรวม 2 ชิ้น ที่วัดพระประโทน จังหวัดนครปฐม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า กรมหลวงนครสวรรค์ดิวิวงศ์ (พระยศในขณะนั้น) ทรงคิดเครื่องประกอบเป็นธงพระกระบี่กระบี่ ครุฑพ่าห์น้อย ทรงให้เชิญไปถวายสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรสเพื่อให้ทรงจารึกคาถาบนแผ่นสัมฤทธิ์ด้านหลังรูปพระกระบี่กระบี่ครุฑพ่าห์น้อยเป็นการยืนยันในศักดิ์และสิทธิ์ของพระองค์และเพื่อให้บังเกิดความเป็นสิริมงคลแก่พระองค์เองด้วย

นอกจากนี้ยังพบศรโบราณพร้อมด้วยลูกศร มีสายทำด้วยเหล็ก ศีรษะและหางทำเป็นรูปนาค คันศรทำด้วยทองสัมฤทธิ์ ลูกศรเป็นแกนเหล็กหุ้มทองสำริด ปลายเป็นรูปวชิระ โดยพบที่เขาชอนเตือ อำเภอยะหริ่ง จังหวัดนครสวรรค์ พระองค์ทรงมีพระราชดำริว่าเป็นของโบราณ ฝีมือวิจิตร ทรงสันนิษฐานว่าคันศรนี้คงสร้างขึ้นเพื่อพิธีกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งในลัทธิพราหมณ์ ทรงคาดการณ์ว่าน่าจะใช้ชูปน้ำหรือแช่น้ำสาบานในพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา ทรงมั่นพระทัยว่าโบราณวัตถุดังกล่าวถูกทำขึ้นสำหรับพระองค์เนื่องจากทรงมีพระนามเดิมว่าชิราวุธ การที่ได้แผ่นสัมฤทธิ์และศรโบราณนี้ทำให้ทรงปลาบปลื้มพระราชหฤทัยมาก ทรงถือเสมือนเป็นเครื่องประดับพระบารมี เทียบได้กับพระมหากษัตริย์ในอดีตที่ได้ช้างเผือกมาสู่พระราชบัลลังก์ ทรงพระราชทานนามศรโบราณนี้ว่าพระแสงศรกำลัง

ราม ทรงโปรดเกล้าฯ ให้นำไปติดกับด้ามธงกระบี่ชุดครุฑพ่าห์น้อยและนำเข้าพระราชพิธีตรุษสงกรานต์ ใน พ.ศ. 2453 เป็นครั้งแรก ทรงถือเป็นสิ่งมงคลช่วยเตือนให้พระองค์รู้จักหน้าที่ของตนว่าเป็นผู้ทำนุ บำรุงอาณาประชาราษฎร์ (หจข.ร.6บ.12/2)

แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพุทธศาสนิกชนและทรงเป็นองค์ อัครศาสนูปถัมภกแต่ก็ทรงรับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ที่ชนชั้นนำใช้สร้างความศักดิ์สิทธิ์ในฐานะ กษัตริย์ซึ่งเป็นองค์อวตารของพระวิษณุ ทรงมีพระราชศรัทธาในระเบียบพิธีพราหมณ์ต่าง ๆ ด้วย ดังคำ บอกล่าของพระยาสุนทรพิพิธ ผู้ซึ่งเคยเป็นมหาดเล็กของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ เล่าถึงพิธีพราหมณ์ผสมกับพิธีทางพระพุทธศาสนาที่พระองค์ทรงจัดขึ้น (สุนทรพิพิธ, พระยา, 2514, น. 200)

ใน พ.ศ. 2456 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์เสด็จประพาส อินเดีย ทรงมีพระราชดำริทอดพระเนตรโบราณสถานสำคัญในพระพุทธศาสนาและสนพระทัยศึกษา ลัทธิประเพณีฝ่ายศาสนาพราหมณ์โดยขอความอนุเคราะห์รัฐบาลอังกฤษในอินเดียให้ช่วยเตรียมเจ้า พนักงานที่มีความรู้สมทบในขบวนเสด็จเพื่อกราบทูลชี้แจงโดยเฉพาะ (หจข.ร.6บ.1.4/4) หรือการที่ โปรดให้หล่อเทวรูปพระคเณศและอัญเชิญประดิษฐานที่หอแก้ว พระราชวังสนามจันทร์โดยทรงเชื่อว่า มีความศักดิ์สิทธิ์ช่วยคุ้มครองพระองค์ (หจข.ร.6บ.12/21) นอกจากนี้ยังทรงโปรดให้ซ่อมแซมเทว สถานพระนครและตั้งพนักงานประจำการเพื่อดูแลความเรียบร้อย (หจข.ร.6ว.25/6) และโปรดให้ สืบสวนรูปเทพารักษ์สำหรับพระนครเนื่องจากเกรงว่าจะสูญหายไปเพราะศาลเดิมที่ประดิษฐานอยู่ที่ หน้าวัดโพธิ์ภายหลังถูกรื้อทิ้งหรือไม่ทราบที่ประดิษฐานของรูปเทพารักษ์เหล่านั้น (หจข.ร.6บ.12/23) จากตัวอย่างดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยในลัทธิ ศาสนาพราหมณ์ยิ่งคืบคลานมากขึ้นเรื่อยๆ รวมทั้งทรงเชื่อในอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์และบุญญาธิการนอกเหนือไป จากพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนา

6. ชาตินิยมในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ดังที่กล่าวไปแล้วในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการปฏิรูปการปกครอง ครั้งใหญ่ให้กลายเป็นรัฐสมัยใหม่ที่เรียกว่ารัฐสมบูรณาญาสิทธิ ทำให้ได้มาซึ่งพื้นที่และอำนาจการ บริหารแต่สำหรับคนยังคงขาดจิตสำนึกร่วมชาติ ดังพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า เจ้าอยู่หัวที่ว่ากรปฏิรูปต่าง ๆ ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทำไว้นั้นเป็นเพียงการ ปฏิรูปโครงสร้างทางการปกครองให้ดีขึ้นเท่านั้น แต่มิได้แก้ปัญหาคาราคาซังความร่วมมือกันระหว่าง รัฐบาลกับประชาชนและระหว่างประชาชนด้วยกันเอง สมัยของพระองค์จึงมีนโยบายสร้างความเป็น อันหนึ่งอันเดียวกันในสังคมโดยการใช้ลัทธิชาตินิยม

คำว่าชาตินิยม หมายถึง อุดมการณ์ของชาติในการรวมศูนย์เพื่อสร้างความผาสุกและความ ปลอดภัยให้เกิดขึ้นกับรัฐ ดังนั้น “ชาติ” จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญสูงสุดในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง หรือปกครองตนเอง เป้าหมายทั่วไปของอุดมการณ์ชาตินิยมที่ขาดไม่ได้ 3 ประการคือ หนึ่ง ความมีเอก ราชของชาติ สอง ความเป็นเอกภาพของชาติ และ สาม ลักษณะเฉพาะที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของ

ชาติ ชาติในทางการเมืองหมายถึง กลุ่มคนที่ผูกพันกันโดยถือเกณฑ์การเป็นพลเมืองของสังคมการเมืองเดียวกัน ชาติในความหมายนี้จึงไม่สนใจว่าภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี หรือแม้แต่เชื้อสายเผ่าพันธุ์ของคนจะเป็นอย่างไร トラบไตที่เป็นพลเมืองภายใต้การปกครองของสังคมการเมืองเดียวกัน (สมเกียรติ วันทะนะ, 2544, น. 70 – 92)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายคำว่า “ชาติ” ว่าหมายถึงตระกูลหรือประเภทแห่งบุคคล คำว่า ชาติ แปลตรง ๆ ได้คือ กำเนิดเท่านั้น ต่อมาภายหลังจึงใช้เรียกคณะชนที่อยู่ร่วม ส่วนคำว่า “ชาติไทย” จึงหมายถึงคนที่เกิดอยู่ในหมู่ชนที่เรียกตนเองว่าไทย (มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2484, น. 56) ทรงย้ำว่ามรดกของความเป็นไทย คือ การเป็นอิสระชนที่ต้องขอคุณการเสียสละชีพของบรรพบุรุษ ทรงเรียกร้องว่าสยามจำเป็นต้องได้รับการอุทิศตนจากประชาชนเพื่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ในคำปราศรัยช่วงแรก ๆ ของพระองค์ทรงเน้นย้ำให้คนในชาติรู้จักหน้าที่ของตนเอง เคารพกฎหมาย และเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม (Vella, 1978, p. 22)

ในทัศนะของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าองค์ประกอบของชาติไทยมี 4 ประการ คือ หนึ่ง ชาติไทยต้องมีกลุ่มชนที่มาอยู่รวมกันด้วยความรู้สึกนึกคิดและการกระทำที่เรียกว่าเป็นไทยเหมือนกัน สอง ต้องมีสถาบันกษัตริย์เป็นประมุขของประเทศ สาม ต้องมีสถาบันศาสนา และ สี่ ต้องมีระบอบการปกครองแบบราชาธิปไตย สิ่งต่าง ๆ ดังนี้มาประกอบเข้าด้วยกันจึงจะทำให้ชาติไทยดำรงอยู่ได้ ถ้าขาดส่วนใดส่วนหนึ่งไปชาติก็ไม่มี ความมั่นคงและไม่ถึงซึ่งความเจริญรุ่งเรืองหรืออาจถึงแก่การเสื่อมสลายในที่สุด ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้คนไทยเห็นความสำคัญของสถาบันกษัตริย์และระบอบราชาธิปไตยว่าในเมืองไทยไม่มีใครเป็นนายนอกจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์เดียวเท่านั้น เพราะพระมหากษัตริย์เป็นผู้ที่ได้รับมอบอำนาจจากประชาชน ถ้าประชาชนเคารพนับถือพระมหากษัตริย์ก็เท่ากับนับถืออำนาจของปวงชนและนับถือตนเองซึ่งเป็นเจ้าของอำนาจนั้น ถ้าผู้ใดดูหมิ่นพระมหากษัตริย์ก็เท่ากับดูหมิ่นอำนาจที่ตนรวบรวมกันมอบหมายให้กับพระมหากษัตริย์และเท่ากับดูหมิ่นตนเองด้วย ดังนั้นประชาชนต้องมีหน้าที่จงรักภักดี เชื้อฟุ้งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไม่ควรคัดค้านหรือติเตียนพระบรมราโชบายในการบริหารประเทศใด ๆ ทั้งสิ้น เพราะการปกครองถ้าประชาชนไม่ช่วยโดยเชื้อฟุ้งผู้ปกครองแล้วก็หาเป็นผลสำเร็จไม่ (กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์, 2524, น. 107)

เมื่อสิ้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เอกราชของสยามปรากฏแน่ชัดโดยรอดพ้นจากการเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตก แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประสบปัญหาการถูกท้าทายพระราชอำนาจจากคนกลุ่มต่าง ๆ และการขาดความเป็นเอกภาพของคนในชาติ ทั้งนี้ สยามประกอบด้วยคนหลากหลายชาติพันธุ์ที่ยังขาดจิตสำนึกของความเป็นชาติร่วมกัน และขาดสัญลักษณ์ร่วมที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันไม่ว่าจะเป็นเชื้อชาติ ภาษา ศาสนา ประวัติศาสตร์ ฯลฯ และเนื่องจากแนวคิดชาตินิยมเป็นแนวคิดที่เป็นนามธรรมทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างสัญลักษณ์บางประการเพื่อให้ปรากฏเป็นรูปธรรมมากขึ้นโดยทรงปลูกฝังความคิด

เรื่องชาตินิยมและสร้างคำขวัญเพื่อให้คนตระหนักถึงความรักที่มีต่อชาติ ความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ และความยึดมั่นในพระพุทธศาสนา (Greene, 1970, p. 254)

ในการปลูกฝังความคิดเรื่องชาตินิยมนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้วิธีการทั้งทางตรงและทางอ้อม ทางตรงคือการออกกฎหมายบังคับใช้ ทางอ้อม เช่น การเผยแพร่งานเขียนและการสร้างสัญลักษณ์แทนตัวพระองค์ การจัดตั้งกองเสือป่า การแจกพระบรมรูปและธงชาติ ฯลฯ ในการเผยแพร่แนวคิดชาตินิยมทางอ้อม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้บทความที่พระองค์แต่งขึ้นเพื่อชักจูงให้ราษฎรเกิดความสำนึกในความเป็นชาติไทยโดยใช้ประวัติศาสตร์เป็นเครื่องนำทาง อีกทั้งทรงสร้างสัญลักษณ์แทนตัวพระองค์ผ่านการจัดตั้งกองเสือป่าขึ้นในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2454 โดยมีจุดประสงค์ให้สมาชิกมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ กล้าต่อสู้เพื่อปกป้องชาติบ้านเมือง และพระพุทธศาสนา (ภาพที่ 2.6) นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งกองลูกเสือผ่านโรงเรียนแบบสมัยใหม่เพื่อฝึกเด็กผู้ชายให้เป็นผู้มีระเบียบวินัยและประพฤติให้เป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง ปลูกฝังให้มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

ภาพที่ 2.6 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงฉลองพระองค์เสือป่า
ที่มา (หจช.ภ.ทวญ.555/69)

การแจกพระบรมรูปและธงชาติเป็นอีกวิธีหนึ่งที่พระองค์ทรงใช้เป็นสัญลักษณ์เพื่อสร้างความทรงจำร่วมกัน ธงชาติถือเป็นสัญลักษณ์ที่สร้างความรู้สึกราชาชาตินิยมที่สำคัญอย่างหนึ่ง เป็นเครื่องหมายที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นเชื้อชาติของชนชาติใดชาติหนึ่งซึ่งรวมกันเป็นกลุ่มก้อนเป็นหมู่คณะและใช้เป็นสัญลักษณ์ของความมีอิสรภาพ เกียรติ อำนาจ และการคุ้มครองอาณาบริเวณของแต่ละชาติ (จมีนอมรดรุณารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), 2513, น. 23) ในสมัยพระองค์มีการแจกจ่ายพระบรมรูปและธงชาติให้กับราษฎรเพื่อประดับตามอาคารบ้านเรือนโดยเฉพาะวันเฉลิมพระชนมพรรษา ตามศาลากลางจังหวัดและโรงเรียนมีการประดับพระบรมรูปเพื่อให้ราษฎรที่มาติดต่อราชการและนักเรียนที่เข้ารับ

การศึกษาเคยชินกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและตระหนักถึงอำนาจสูงสุดว่าอยู่ที่พระมหากษัตริย์ภายใต้การปกครองตามแบบราชาธิปไตย ทรงพระราชทานวันหยุดประจำชาติเพื่อให้คนระลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณของอดีตกษัตริย์ราชในราชวงศ์จักรี ซึ่งแต่เดิมพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกำหนดไว้เฉพาะวันสำคัญที่เกี่ยวกับเมืองศาสนาเท่านั้น วันหยุดที่ทรงพระราชทานเพิ่มเติมจำนวน 2 วัน ได้แก่ วันที่ 23 ตุลาคม ซึ่งเป็นวันสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งมีการจัดงานเพื่อระลึกถึงพระราชกรณียกิจของพระองค์คล้าย ๆ กับวันเฉลิมฉลองพระนางวิกตอเรียของอังกฤษ และวันที่ 6 เมษายน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกให้เป็นวันชาติ (National day) หลังจากพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลให้กับอดีตกษัตริย์ราชทั้ง 5 พระองค์ในปราสาทพระเทพบิดรแล้ว ยังทรงมีพระบรมราชานุญาตให้ประชาชนทั่วไปเข้าชมเพื่อแสดงความจงรักภักดีอีกด้วย (Vella, 1978, p. 141)

เห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกใช้วิธีการต่าง ๆ เพื่อสร้างความรู้สึกชาตินิยมให้เกิดขึ้นกับคนในชาติ งานศิลปกรรมจะเป็นอีกเครื่องมือหนึ่งในการสร้างความรู้สึกดังกล่าวซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวถึงต่อไป

สรุป พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระราชโอรสองค์ที่ 29 ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเดินทางไปศึกษาที่ต่างประเทศตั้งแต่เยาว์วัยและได้รับการแต่งตั้งเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชแทนสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมารแบบกะทันหัน ทรงศึกษาทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนที่อังกฤษเป็นเวลา 9 ปีก่อนเสด็จกลับกรุงเทพฯ การที่พระองค์ทรงประทับต่างประเทศเป็นเวลานานทำให้ทรงขาดความใกล้ชิดกับพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการในส่วนต่าง ๆ เมื่อทรงขึ้นครองราชย์ ทรงรู้สึกว่าการทำทนายพระราชอำนาจจากคนกลุ่มต่าง ๆ ทั้งข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ซึ่งเป็นพระประยูรญาติของพระองค์เอง หรือจากกลุ่มนายทหารที่ควรจงรักภักดีต่อพระองค์ รวมทั้งผู้ที่มีการศึกษาและมีหัวก้าวหน้าที่เริ่มไม่พอใจกับรูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตย ประกอบกับปัญหาชาวจีนในสยามและความหวาดกลัวอิทธิพลของชาติตะวันตก รวมทั้งกระแสการปฏิเสธรูปแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่เกิดขึ้นทั่วโลก ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักเห็นว่าปัญหาที่สำคัญที่สุดของสยาม คือ การขาดความสามัคคีระหว่างคนในชาติ พระองค์ทรงใช้แนวคิดทางพระพุทธศาสนาเพื่อเสริมฐานะพระมหากษัตริย์ผู้มีบุญญาธิการ ทรงใช้ธรรมะและพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการสร้างความสงบและความสามัคคีให้เกิดขึ้นในชาติ ทรงเผยแพร่แนวพระราชดำริผ่านพระราชนิพนธ์และสิ่งพิมพ์ในรูปแบบต่าง ๆ ทรงปฏิเสธรูปแบบการปกครองแบบสังคมนิยมและประชาธิปไตยอย่างชัดเจน แม้ว่าพระองค์จะทรงเป็นพุทธศาสนิกชนแต่ก็ทรงเชื่อในเรื่องบุญญาภิหาร โชคกลาง และมีพระราชศรัทธาในศาสนาพราหมณ์อีกด้วย ทรงใช้ลัทธิชาตินิยมโดยคิดคำขวัญ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” เพื่อสร้างอุดมการณ์ร่วมกันของความเป็นชาติโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นจุดรวมสูงสุด